

PÜHENDUSVIHK

sõnasepp

J. V. VESKILE

Äratrükk

MANA nr. 3/4, 1963

JULIUS MÄGISTE

JOHANNES VOLDEMAR VESKI 90-AASTANE

Õigekeelsuslikku ja perekondlikku vestlust

Kaua-aegne EV Tartu ülikooli eesti keele lektor ja audoktor, hilisem ENSV Tartu nn. riikliku ülikooli eesti keele professor ning keeleakadeemik Johannes Voldemar Veski sai 27-ndal juunil s. a. 90-aastaseks. See on iga, milleni vähele kaasinimesile on antud välja jõuda, eriti veel niisuguses füüsilises ja vaimses vormis nagu tema on tohtinud olla kuni oma eelseisva kõrge juubelipäevani. Meie tormisel Tuulemaal, kus nii enneaegselt raugestav töö kui ka kõrgete „ideede” nimel inimesi tuhandetekaupa tabav vägivaldne surm on viimaseil aastakümneil olnud hoolimatu oma vikatiga eriti vaimsetl ärksamate ja juhtivamate naiste ning meeste ridades, on otsekui ime et keegi häitsmemees J. V. Veski kombel võib jääda otsekui ilmasambaks ja teenitud raugaea ootiumi pidades saab sajanda eluaasta lähisteile jõudnult oma pikale eluteekonnale tagasi vaadata. Tema õpilased ning kaastöölised Kodu-Eestis on seda juubelit juba tükk aega ette valmistanud ja tervitavad teda sel puhul koguteosega „Nonaginta” *), ja kaasmaalased väljaspool Eestit pole teda ka veel unustanud, kui või kas sellestki järeldust teha, et „Mana” on pöördunud nende ridade kirjutaja poole ettepanekuga selle juubeli puhul avalikult sõna võtta. Keelduda seekord paisatab olevat võimatu sellest hoolimata, et juubilarist rääkida allakirjutanutl perekonnasidemete tõttu peaks olema tabu, ja teiselt poolt selle tõttu, et mind kui keelemeest temaga seovad kutsesidemed, mis on meid juhtinud

*) See kolmkümmend teaduslikku artiklit sisaldav huvitav koguteos ilmiski kolm päeva enne juubelit, juunis 1963.

neutraalsel pinnal lähedastele tööaladele Tartu ülikoolis, Eesti Kirjanduse Seltsis ja eriti kunagises Akadeemilises Emakeele Seltsis. Ühisele tööpõllule, millel mõnikord perekondlikku rahu segavad generatsioonide vastolud ja sellest tingitud eri liinile asetumisedki ei puudunud. Mis nüüd muidugi kõik on juba kaugel, eba-aktuaalne ajalugu, aastakümnete paatina all.

Seekordse juubilari keelemeheteenete ligem, otsustav hinnang jäägu kutsutumate ligemalt kaaluda. Pääle vanaks elamise au peaks tal kindlasti ka keeleteeneid olema, et talle meie Vabariigis tähelepanu osutati ja ka praeguses Eesti varjuriigis on eesti keele õpetamise, uurimistöö juhtimise ja õigekeelsuse korraldamise alal keskeid ülesandeid antud, ilma et tal vanu poliitilisi meriite oleks olnud või ta vana mehena oleks saanud neid endale veel muretseda. Teda on suvatsetud paigutada progressiivsete eesti haridustegelaste kategooriasse, aga kõige olulisem on, et teda oli uutelgi võimudel nii hädasti vaja, et tal 70-nda eluaastate piiri ületanuna tuli ja ta tohtis veel kümnekonna aastaid (1944—1956) vastutusrikkaid tööülesandeid täita. 1944. a. septembris lahkusid kodumaalt peagu kõik uurijatena tookord tõsisemalt kõnesse tulnud eesti ja sugukeelte ala keelemehed (Saareste, Mark, Aavik, Raun, Toomse, Tauli, noorimaist Niilus jt.), sinna jäid ainult suurte õpetaja- ja õigekeelsusmehetogemustega Veski ja eesti keele alal doktorerunud, avara keeleteadusliku orientatsiooniga noorem õppejõud Ariste ning päle nende veel mitmeid vähema, assistendi või keelelektori tasemeni küündinud, kompetentsiga nooremaid eesti keeleteadlasi (näit.

A. Kask, P. Palmeos). Paistab, et Veski uuesti ametisse rakendamine oli selles olukorras päästerõngaks, mis tema erakordse viitsaluse tõttu ka olukorda aitas päästa eesti ja sugukeelte ala õpetuse korraldamisel pikemaks ajaks, kuni uusi jõude pääle kasvas. Sest lugu oleks ju tõesti olnud skandaalne, kui „vabastatud” vabariigi ülikooli juures poleks saadud riigikeele kõrgema õpetamise ning uurimise nõudeid minimaalseltki täita. Akadeemilise Emakeele Seltsi uuesti tööle asudes 1940-ndail aastail ja selle mitmekeelsete algatuste läbiviimisel eesti keele uurimise alal paistab Veski osa Seltsi alalise esimehena (kuni tänaseni) ja ainsa auliikmena olnuvat oluline, vähemalt trükist ilmunud ES-i aruannete ja väljaannete järele otsustades. Tahaks arvata, et mitte Veskilt ei lähtunud ettepanek selle a. 1920 asutatud teadlase organisatsiooni nimeks võtta kärbitud „Emakeele Selts” nagu see nüüd ebaloogiliselt kõlab, sest just nüüd ta on ENSV Teadusteakadeemia juurde kuuluv organisatsioon (seda ta polnud EV päevil), nii et atribuudi „akadeemiline” ärajätmine tundub võõrastav. Väga vähesed vabariigiaegsed kultuuritegelased on Nõukogude Eestis nautinud sellist tunnustust ja tähelepanu kui Veski: edutamine professoriks ning akadeemikuks, pühendusteod (Johannes Voldemar Veski keelelisi töid, Tallinn 1958 85-ndaks sünnipäevaks ja samal puhul temale pühendatud Emakeele Seltsi Aastaraamat IV 1958, ilm. 1959, ning teoksil olev „Nonaginta”), raadiointervjuerimised jms. Oma perekonnateateid saatvas kirjavahetuses allakirjutatuna vilksatab ms. 28. jaanuaril 1963 Tartus dateeritud J. V. V. kirjas N. Eesti avalikkuse juubelieelne huvi tema vastu: „Oma kodukihelkonna praeguse elanikkonnaga on mul kontakt küllalt vähene olnud. Selles osas oleks mul mainida ainult järgmist. 13. mail 1961 jutustasin ma sealses (s. o. Maarja-Magdaleena) keskkoolis, kus minu õppimise ajal töötas „kõstrikool”, paari tunni jooksul sealsele õppepersonalile ja õpilaspererele selle kooli omaaegselt elust ja õppimistingimustest ja 12. veebruaril 1962 selle keskkooli eesti keele õpetajale Olaf Paabole mõnedest oma sünnikoha lähemas ümbruskonnas virguma hakanud vaimuelu nähtustest. Mõlemapuhuste andmete põhjal kirjutab O. Paabo, kellel mul on lähem tutvus juba ta ülikooli-

Juubilar oma tütre fil. kand. Asta Veski-ga
Tartus 28. 6. 63.

päevist alates, kahel korral pikemalt sealse (Jõgeva; J. Mg.) rajooni häälekandjas „Kolhoosnik”. Möödunud suvel käisin koos nooremate ülikoolipere liikmetega minu sünnija õpikohti, niipalju kui neist veel jälgi on järele jäänud, päevapildistamas”. Selle lõike lõpus mainitud sünnikohakülastus viitab ilmselt teatavaile 90-nda juubeliaasta ettevalmistusile, see lõige ise peaks aga ühtlasi iseloomustama juubilari asjalikku, peaaegu kantsleilikkust stiili enesest ja oma mälestustest rääkides. Nagu tema stiil alati varemgi on olnud väga asjalik ning kaalutud. Ka kirjutaja käekiri ei osuta suuri muutusi 20-ndail ja 30-ndail aastail kirjutatuga võrreldes, käsi juhib sulge niisama kindlalt kui varemgi.

Juubilar paistab silma mitte ainult oma pika ea, vaid ka pika, 90-ndal eluaastalgi veel jätkuva tohutu tööpäevadereaga. „Keele ja Kirjanduse” k. a. 4-ndast (aprillikuu) numbrist loeme (lk. 250), et ta valiti tagasi Emakeele Seltsi esimeheks, niisiis ümmarguselt 20-ndat korda sellesse ametisse pärast a. 1944, ja seltsi aastakoosolekul ta pidas et-

tekande teemal „Kirjakeele lihtsuse poole”: „Ta selgitas, et keele normeerimisel tuleb püüda kindlate reeglite poole. Ei tohi soetada asjatuid erandeid. J. V. Veski avaldas soovi, et keelt arendataks ikka endises, s. o. ühtlustamise suunas. Keele arendamisel on tarvis üksmeelt. Eraldi peatus esineja akusaatiivil ja muutkondade süsteemil...” Sama ajakirja 1962. aastakäigu 2. nr-ist (lk. 89—96) näit. leiame veel J. V. V. poleemilise artikli „Kriitilisi märkmeid „Õigekeelsuse sõnaraamatu” kohta”, ühe tema viimaseid kirjutisi, milles ms. on esitatud tema isikliku eesti kirjakeele sõnavara katalogi (umb. 100.000 sedelit) põhjal leksikaalseid täiendusi a. 1960 ilmunud suurele õigekeelsuse-sõnaraamatule, ms. Vilde, Tammsaare jt. teosteist põimituid. J. V. V. arvestuse kohaselt puudub selles sõnaraamatus umb. 1000 tema registreeritud sõna, ja ka muidu on ta selle leksikoni suhtes teravalt kriitiline, eriti kirjakeele reegliparasuse nõudeist lähtudes. 90-ndale eluaastale läheneva mehe sulest tulnuna peaks see kirjutis nagu ka muud tema viimaseil aastail avaldatud sõnavõtud ajakirjanduses kui ka keelelised ettekanded koosolekuil Tartus, Tallinnas jm. (Emakeele Seltsi tegevus on nüüd üle kandunud ka muudesse Eesti keskustesse kui Tartu) olema sõnavõtja haruldase vitaalsuse tõendiks.*) Sellise võimete püsivuse võtmeks on see, et J. V. V. kõrges vanuseski aina kõrvalepõikamatult tegeleb õigekeelsusküsimustega, mis on tema tööalaks olnud juba üle kuuekümneda aasta, et ta nõ. püsib oma liistude juures. Pika elutöö jooksul ajus sadestunud faktid, kogemused ja põhimõttedki otsekui inertsi tõukel otsivad endale väljapääsu avalikkuse ette suu- ja trükkisõna kaudu. Uusi ideid ja teid, mis vanurieas võivad saada eksitavaks virvatuledeks, ta enam ei otsi, aga oma põliselt omaseid seisukohti ta kaitseb edasi suure järjekindluse ja vana äraproovitud loogika ning argumentatsioonidega. Kui ka see teda viib tihtipäälle vastollu noorema keelekorraldajate põlvtega, eriti E. Teaduste Akadeemia sõnaraamatutesektori juhataja Ernst Nurme ja viimase kaastöolistega. Küsimuses on J. V. V. range keelelise distsipliini nõuded

*) Tema sulest viimase viie aasta jooksul ilmunud kirjutiste (15) loendi leiame vahepeäl trükitud „Nonagintast” lk. 284.

ja nooremate keelemeeste suurema keelelise vabaduse püüdlused. Vanad osalt 1920-ndaist aastaist, suure Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatu alguse toimetamise päevilt päritud põhimõttelised keelekorralduse-vaidlused, ainult selle vahega, et vabadusenõudjad Nurm jt., kuivõrra need tookord keeleküsimumis kaasa said rääkida, siis just ei kuulunud keeleliste vabaduste eest võitlejate ridadesse ja nende seisukohad ka nüüd suuresti erinevad 1920-ndate aastate keeleuundajate reformettepanekuist, on ise-enesest õige kribukrabalised ja ebajärjekindlad. J. V. V. autoriteedist nad nähtavasti ei saa ka jagu muidu kui kaunis teravate poleemikatega, millede jäljed puhuti ilmuvad ajakirjanduses ja millede vastu ka mitmed noorema põlve keele- ja kirjandusmehed (A. Kaalep jt.) reageerivad. Autoriteeti näikse Veskil olevat ürgvanul päevilgi, autoriteeti, mis näikse nagu viitavat mingile eelmiste, nüüd agarasti materdavate aastakümnete „iganditele”, mis kultuuri alal isegi N. Eestis praegu oma algupära säilitamiseks on vajalised. Kultuuri-kontinuiteedile pole kahtlemata kahjuks olnud sääal ka J. V. V. taoti ilmuvad mälestustekatkendid, milledega ta eesti kultuuri-loole on talletanud mõnegi huvitava momendi elnenud aastakümnete kultuuripüüdlusist — H. Treffnerist ja tema koolist, Vilde, Tammsaarest, Underist ja nende kirjanduslikust tegevusest jms.

Kui soovime J. V. V. 90-nda sünnipäeva puhul hetkeks temale tähelepanu pühendada, peame muidugi kõige esmalt meelde tuletama tema elukäigu pääjooni. Ta on sündinud 27. juunil 1873 taluomaniku pojana Kudina valla Vaidavere küla Kaasiku talus Põhja-Tartumaal. Pärast isalt saadud koduõpetust ja kooliskäigu algust koduküla koolis ta õppis Maarja-Magdaleena kihelkonnakoolis 1883—1887 ja siis Tartus Hugo Treffneri eragümnaasiumis 1887—1894, lõpetades selle kursuse. Nn. kroonugümnaasiumi lõppeksami ta sooritas Narva gümnaasiumi juures 1896 ja õppis siis loodusteadust Tartu ülikoolis 1896—1899 ja ühtlasi ka eesti keelt ning kirjandust, niipalju kui see tookord oli võimalik Tartus, ülikooli lektori K. A. Hermanni venekeelseil loenguil. Treffneri gümnaasiumi vanemais klassides õppides juba ta finantseeris oma õpingud nooremate klasside õpetajana ja kasvatajana

ja üliõpilasena oli sama kooli keelte- ja muusikaõpetajaks, tegeles tõlkijana ning esines laulukoorijuhina, populaarteaduslike ettekannete pidajana jne. Kõrvaliste tööde koormus sundis teda viimaks ülikooliõpingud katkestama, ja pärast lühemat õpetajategevust Venemaal (Peterburis 1894 ja Harkovis 1900) asus V. 1901. a. kutselise ajakirjanikuna tööle Tallinnas, esmalt oma ülikoolikaaslasel K. Pätsu „Teataja” juures (1901—1905) ja siis pärast mitme teise lühema-ealise Tallinna ajalehe toimetuses töötamist „Päevalehe” juures (1908—1914). Samal ajal oli ta tegevuses Eestimaa Rahvahariduse Seltsis, kus korraldas ms. pidevamalt eriti keele kursusi, õpetas vahetevahel Tallinna koolides (eesti keelt, ajalugu, geograafiat) ja ms. oli 1910. a. üldlaulujeo peakorraldajaks, 1914. aasta aprillikuust tänini on V. elu- ja töökohaks olnud pidevalt Tartu, kus tema päätegevuspaigaks 1914—1922 oli Eesti Kirjanduse Selts, milles ta oli (teadusliku) sekretärina seltsi tegeliku töö juhiks, ja hiljem Tartu ülikool, kus ta oli eesti keele lektoriks (1919—1938) ja pensioneeritult õppeülesandetäitjaks (1938—1944). Selle kõrval oli ta eesti keele õpetajaks Tartu keskkoolides, eriti pikemat aega Treffneri gümnaasiumis (1919—1929), ja kirjastusühing „Looduse” kaasomanikuks ning selle nõudlikumate väljaannete (ms. E. Entsüklopeedia, „Looduse” suur piibliväljanne, E. biograafiline leksikon jm.) kaasredaktoriks ning korrektoriks. Nõukogulises Tartu ülikoolis määrati V. eesti keele dotsendiks (a. 1944), eesti k. kateedri juhatajaks (1946) ja viimaks professoriks (1947), kus ta läks pensionile alles a. 1956 (ligi 83-aastaselt). Aga hiljemgi on ta ülikooli teaduslikust tööst veel tegevalt osa võtnud (aspirantide juhendajana, kandidaaditööde oponendina, ülikooli nn. õpetatud nõukogu liikmena jne.). 1946-ndast aastast päälle, milal Tallinnas asutati ENSV Teaduste Akadeemia, on ta olnud ENSV akadeemik ja ms. kuni a-ni 1952 TA sõnaraamatusektori juhataja. Pole tarvis olla tingimata J. V. V. sugulane, et imestada, kuidas läbi kõigi „karvaste” aastakümnete Eestis üle tsaari venetslainete, revolutsioonide, Vabariigi ja okupatsioonide, keegi võib püsivalt elus ja töös olla ja eri režiimide tunnustustki nautida. Üliõpilaspõlv es oli V. kuulnud koos K. Pätsu, R. Aavakivi, J. Jaaksoni ja teistega radi-

kaalsete eesti üliõpilaste ringi, siis Pätsu kaaremeelse „Teataja” toimetuse, hiljem aga ilmselt poliitikast tüdinenuna muutunud täiesti ükskõikseks igasugu poliitilise tegevuse vastu ja keskendunud rahvuskultuurilisele tööle Eesti Kirjanduse Seltsi tööprogrammi raamides, eriti aga eesti kirjakeele harimisele ning õpetamisele. Ta paigutati a. 1940 poliitiliselt indifferentsse, „progressiivse” ja „töötava haritlase” lahtresse ja pandi oma keeletööd jätkama, mis ka muidu kommunistlikus ühiskonnas on kõige eba poliitilisem humanistlik kultuuritööharu. Ja nii ta seda tööd on tasahilju jätkanud tänini, sõnandades kõige muu kõrval isegi mõnikord sellele tähelepanu juhtida, et kuna iga keel areneb „oma seaduspärasuse” alusel (nagu Stalinki on öelnud!), siis lastagu ka eesti keelele olla vaba liigseist venepärasusist. Viimase kohta vt. näit. kirjutist „Märkmeid eesti ajalehtede keele kohta” Emakeele Seltsi Aastaraamat I (1955) ja koguteoses Johannes Voldemar Veski keelelisi töid (1958) lk. 212—224. Mõnedki karjäärihimulised nooremad keelemehed, eriti leksikoloogid, pole julgenud sellisele eesti keelt ähvardavale hädaohule tähelepanu juhtida vaid kohendavad tasapisi eesti keele võõrsõnade, võõrkohanimele jm. ortograafiat vene „vennaskeele” kohaselt. Rahvakeelsuse ja keele omale reeglipärasusele alati kirjakeelt rajava Veski töösuunas on aga tõrkumine keele omast põhjast võõrdumise vastu nii loomulik keeleline kontinuiteedinähe, et seda keegi isegi „kodaanlikuks natsionalismiks” ei saa tembeldata. Isegi laitmatu parteikoolitusega N. Eesti keelemees Ed. Päll oma põhimõtetlist laadi artiklis Keele ja Kirjanduse Instituudi Uurimused VI (1961) lk. 13—20 näitab, et vanade kirjakeeltega N. Liidu „rahvuskeeli” nagu eesti keel ei kavatseta kibekähku venestada, vaid et küll pärast revolutsiooni loodud kirjakeelte saatus seevastu on juba lähimas tulevikus vaekausil.

Siiski ei saa Veski töötamisvõimaluste pidevuse põhjuste mõistatamisel vist kõike ainult seletada vanade progressiivsete elementidega tema isiku arengus (mitmete samasuguste muistsete progressivistide käsi on N. Eestis hoopis teisiti käinud) ega tema rahvakeelsusprintsibiiga keelekorraldustöös, mis apellerib „rahvale”, kelle nimel ju nüüd arvatakse maad ja maailma valitsetavat. Pais-

tab, et Veski äärmiselt rahulik, vaikiv ja sõbralik iseloom, mis keerulisiski situatsioonis tasakaalust ei nihku ega närvitsema ei löö (närvide olemasolule viitavat teravust näikse temal leiduvat ainult mõnikord oma keeleteadlaste kaitseks polemiseerimisel, eriti Aaviku ja aaviklaste ning viimasel ajal tema enda töö jätkajate, ka oma meeleuendlaste, vastu eesti õigekeelsuse ning sõnavara fikseerimise alal), on tema autoriteedile kõige kirjumaiski oludes kahtlemata toeks. Meenub kolmekümnendailt aastail üks tema haigus, mille võitmiseks oli vaja ülimat rahulikkust. Olin Veskit külastamas pärast rasket, elukardetavat struumaoperatsiooni Maarjamõisa kliinikus Tartus ja ta jutustas sellest. Hüglastruuma väljaopereerimine oli õnnelikult läinud, Operatsiooni oli prof. Wannach teinud narkoosita, opereeritavaga kogu aeg juttu vesteldes, sest ta pidi teraselt valvel olema, et struuma mass ei lämmataks ega kõri kinni pigistades surma ei tooks. Operatsioonialuse suur rahu oli kriitilise olukorra päästnud. Sama haigus kordus Veskil hiljem, teda opereeriti, kui ta oli juba üle 80 aasta vana. Ja jällegi õnnelikult, ilmestis sama rahu ja närvituse õhkkonnas. Nii on ta oma pika elu jooksul kahtlemata mõnestki raskest situatsioonist üle pääsenud, vist kokku ainult 17 päeva arestis istuda saanud, ja sedagi tsariajal, sügisel 1907, duumavalimiste ettevalmistuste puhul Tallinnas. Mis ju rahvuslikult meelestatud haritlase kohta on täpe (nagu tema koduvallas öeldakse).

*

J. V. Veski nime all ilmunud eriteoste arv ei ole suur. Ta on praktilise keelemehena pidanud redigeerima ning korrigeerima nii rohkesti teiste autorite töid, et omade teoste kirjutamiseks pole palju aega järele jäänud: tema redigeeritud teaduslike teoste ja kooliraamatute arv tõuseb A. Kase arvestuse järele umb. viiesajale, ja nende seas on hulk kapitaalteoseid (nagu eesti õigekeelsusesõnaraamat 1918, mille kaasautor ta oli, E. Entsüklopeedia, biograafiline leksikon jms.), eriti „Looduse” ja varasemaid E. Kirjanduse Seltsi väljaandeid, pääle selle rohkesti ilukirjandust (ms. „Looduse” kirjastusel ilmunud E. Vilde kogutud teosed). Mainitagu vaid, et V. oli viieosalise „Eesti keeleõpetuse ja harjutustiku” (1934—1936) kaasautor ja

on eriti silma paistnud oma tegevusega eesti leksikoloogial alal: tema kõige kesksam leksikaalne teos on „Eesti õigekeelsusesõnaraamat I—III (1925, 1930, 1937; lõpupoole kaasautoriks oli E. Muuk, kuna Veski on käskkirja kirjutanud a—solaniin sõnani) ja selle uus trükk „Suur õigekeelsusraamat” (sellest on ilmunud kollektiivse töö tulemusena vaid kaks vihku, I—II, 1948—1951), ta on kaasautoriks ka Arumaa-Pravdin-Veski suurele „Vene-eesti sõnaraamatule” (1947), on teinud ka kaasautorina eesti-saksa sõnaraamatutööd, eriti aga olnud juhtivaks kaasautoriks suurele osale eesti oskussõnastikke, mille kaudu ta on andnud panuse eesti teaduskeele arengule, ilma milleta eriti loodusteaduste eestikeelne uurimine ja akadeemiline õpetamine oleks mõeldamatu.

Olles olnud meie sajandi algkümnendite keelekonverentside aktiivseks liikmeks, umbes 20 aastat ajakirja „Eesti Kirjandus” tegevtoimetajaks resp. päätoimetajaks ja kauemat aega „Eesti Keele” kaastoimetajaks resp. (1936—1940) päätoimetajaks ja Tartu keeleorg-ide autoriteetseks liikmeks, on ta eesti ühiskeele tegeliku keeletarvituse arengus mõjukalt kaasa rääkinud. Veski vähemaist keelelisist kirjutistest a. 1900—1957 on valdav osa uuesti avaldatud teoses Johannes Voldemar Veski keelelisi töid (Emakeele Seltsi Toimetised Nr. 1, Tallinn 1958).*) Neis on rohkesti poleemikat omaaegsete keeleeuendajatega, eriti Joh. Aavikuga, aga ka viimaste aastate vabama õigekeelsussuuna esindajatega N. Eestis.

Olgu lõpuks lubatud perekonnamälestuste taustalt püüda mõistatada, kuidas ja miks meie kõrge juubeli ealine väike töömees oma noorusea muusikaharrastuse ja loodusteaduslike õpingute kiuste lõppeks arenes keelemeheks. Gümnaasistina ta mõtles Peterburi konservatooriumi astuda, aga majanduslikud mured peletasid tema õppima kodulähemasse Tartu ülikooli, kus tema noorusajal populaarne Darvini õpetus teda paelus ja tema maailmavaadet vormis. Ülikoolis teoloogia õppimine, mida vanemad soovitasid, jäi selle tõttu kõrvale. Ent kooli- ja üliõpilasaegsed

*) Selle teose lõpul, lk. 277—300 prof. Arnold Kase kirjutises „Ülevaade J. V. Veski elust ja keelelisest tegevusest” on antud juubilari tööle hinnang päämiselt Nõukogude Eesti seisukohalt.

keelteharrastused ja suleharjutused viisid J. V. V., kui vanemate varane surm tema perekonna aetas raskesse oludesse, viimaks kutselise ajakirjaniku tööle ja selle kaudu varsti keelemehetegevusele, millega ta eesti avalikkusele on tuttavaks saanud. See harrastuste vaheldus ja mitmekesisus pidi noorele Veskile mõnigi kord heitlusi tooma, milledest aga see vaikiv mees vaevalt on oma lähemailegi õiget aimu andnud. Teada on ms., et tal 1900. a. paiku oli mõttes vabatahtlikult sõjaväkke ajateenijaks astuda (tema kui haritlase teenimisae oleks olnud lühike) oma noorema, isatalu peremeheks jäänud venna asemel, et viimane saaks vaeslapses jäänud õde-vendi kasvatada. See osutab tema suurt kiindumust oma vanematekodusse, mis hiljemgi aastakümnete jooksul mitmet viisi avaldus.

Seda kodukiindumust silmas pidades on põhjust siin põgusalt peatuda J. V. V. kodul, vanemal ja suguvõsal. Tema koduküla Vaidavere Maarja-Magdaleena Kudinal, Kudina mõisa otsenaabruses, on põliselt asustatud kohti Põhja-Tartumaal „gootlaste” matusepaigaga küla voorekõrgendikul, vähe maad küla läbistavast Kõlajõe oja ürgorust, ja muistse ohvrikiviga Kruusa talu põllul, mis küll 20-ndail aastail oli ainult tükkideks lõhutult säilinud. Külavoore idapoolsel jalamil reastusid Kaasiku talu pikad põlluviiud, mis madalaimas kohas idas lõppesid kasesemetsaga, talu karjamaakski kasutatuga. Taluhooned, üle kilomeetri maad Palamuse ja Maarja-Magdaleena vahelisest kirikuteest, asetsesid põldude kaasikupoelses otsas: tüübiline rehe-elumaja kolme kambri ja telliskivipõrandalise köögiga, ilma eeskojata-trepikojata, kõrvalhoonetega üle avara muru elamu ees, lõunas. Saun oli elamu taga vastassuunas, talusse suunduva roobastee ääres, õunapuaed elamu ja kõrvalhoonete vahel õuemuru lääneotsas, aga muru idaotsas, rehealuse juures pesu- ja karjatiik. Niisugusena püsis see J. V. Veski isa kujundatud tüübiline vanamoeline talupilt vähemalt kuni a-ni 1944, ainult selle vahega, et umb. 30 a. tagasi oli elamu õlgkatus pilpakatusega asendatud ja ka muid hoonete katuseid oli kohendatud ning talu viimane omanik, J. V. V. vennapoeg Otto, oli ehitanud moodsa kanala. Tema on perega hiljem Tartusse tööle kolunud, nüüd võib sellest kõigest veel vähe jäl-

gi järel olla.*) Misnimeline kolhoos Vaidaveres nüüd elamise on üle võtnud, pole teada. Moodsa klassilatri järele elasid Kaasikul ja naabertaludes kunagi keskmikud, kellele võitlus leiva ja hariduse eest neile ei andnud mahti mõelda klassivõitlusele, sellele nüüd kõige õilsamaks tembeldatavale eluvõitluse vormile.

Kaasiku pole Veskite perekonna põliskoht. Selle ostis kohe, kui Kudinal talude päriks lunastamine algas 1871 (—1872) J. V. V. isale Gustavile tema isa Kaarel V., Sepa talu pidaja naaberkülas Kõrendusel, mis kuulus enne Kudinaga liitmist Kaiavere valda. Sepa Kaarlit peeti ümbruses jõukaks ja nõukaks meheks, ta oli oma talu sissemaksuks mõisa viinud seitsesada rubla, mida peeti suureks summaks, nii et see taludeostmise kohta sepitsetud külavärrsigi pandi („Sepa Kaarel seitsesada...”). Gustav V. tõi endale nooriku Miina (Vilhelmiine) Kudina v. Virtsa (loe: Virtsa) külast, Saare mõisa külje alt Ülesoo talu Grünthalide perest, ja Kaasikule sündis siis noorpaarile a. 1873 nende esimene laps Johannes Voldemar, kellele nimi ilmselt isa Jannsenilt laenati. Kaasiku oli ostmise aegadel varemeis vedelvortitalu, Gustavil tuli kõik uuesti ehitada. A. 1875—1896 (?) lisanes veel pere jõudsasti, sündisid pojad-tütred Julius-Alfred, Emilie-Rosalie, August, Karl-Rudolf, Heinrich, Alma-Johanna ja Hilda, keda ilmale tuues ema Miina suri. Ka teiste vanemate laste nimesid võime kohata Jannseni perekonna nomenklatuuris, ja eriti initsiaal K. R. viitab ilmselt Jakobsonile. Kaasiku Gustavi erksalt rahvuslikku huvisuunda aitab seegi kõrvaline fakt iseloomustada. Ta oli Maarja-Magdaleena kihelkonnakooli lõpetanud, sääli pääle muu saanud muusikalist äratust-õpetust ja olnud enne tallu tulekut noorukina lühikest aega „kusagil Tallinnamaal” õpetajakski. Kaasikule sigines varsti orel, mille ümber noorsugu sirgus, ja puhkpillid, ning, kui lapsed jõudsid vanemasse kooli-ikka, viiuleidki. Orel oli väga tõenäoselt ühe teise Veski, Sepa Kaarli venna järglase, töö, kes oli meistri- ja muusikamees ning mesinik ja (vähemalt hiljem) elas Maarja-Magdaleena

*) „Nonagintas” avaldatud foto järele on vana rehe-elumaja veelgi elamiskõlvulisena alles.

kirikukülas, valmistades ümbruskonna koolidelegi oreleid, häälestades klavereid jne. Oli haruldaselt vaikne ja sõbralik, lühikese kasvuga tõmmuvereline mees, välimuselt J. V. V. tüüpi. Sellest tohib vahest järeldada, et muusikahuvi perekonda oli tulnud Sepa Kaarli perekonnast, kuigi ka ema Miina olevat olnud musikaalne ja ka selle suguvõsas on olnud muusika-andelist rahvast, ms. klaverimängijaid. Kaasiku Gustavist sai tema kodukihelkonna muusikaelu virgutaja (köster Mats Sõberi ja pastor Hollmanni kõrval), kelle kogu vaba aeg pühendus laulu- ja puhkpillikoorile, nende harjutamisele ning juhtimisele. Ka muid ärkamisaja ja selle järelaja liikumisi ta pidas ilmselt silmas. Ms. oli ta ühenduses Mihkel Veskega, nagu nähtub ühest hää kirjaoskusega ja koolmeisterliku käekirjaga kirjutatud kirjast viimasele, milles ta töötab mingisuguseid Veskele kogutud materjalid oma kodukihelkonnast peatselt teele saatä. Kiri oli omal ajal E. Kultuuriloolise arhiivi kogude Veske mappides. Hugo Treffneriga, kelle koolis ta poeg käis, oli tal lähedaid kokkupuuteid, millele osutab ka Maarja-Magdaleena kiriku altariseinal kaua aega säilitatud kardpärj, mille Treffner oli tema matustele saatnud või toonud. Tema vend Jaan, kes päris Sepa talu, oli E. Kirjameeste Seltsi liige ja oli käinud oma valda esindamas C. R. Jakobsoni matustel, mille puhul Äksi pastor, nagu Jaan vanas eas mäletas, oli kirikukantslist rahvast noominud, et nad olid käinud „oma Ukut kummardamas.” Oma koduümbruse vaimuelu virgumisel oli Kaasiku Gustavil tuntav osa täita, ja kirjaoskava usaldusmehena tal tuli ka aastate viisi olla valla pää-kohtumehiks. Sellest miljööst sai J. V. V. oma noorpõlvemuljed ja esimesed äratused muusika ja muude rahvaskeuultuuriliste püüdluste alal. Siin ta oli abiks oma isa kooriharrastusile, laulis ms. juba kohalikus segakooris kihelkonnakooli õpilasena sopraani kaasa ja üliõpilasena oli kirikuis saatjaks oma õele Emmiliele, kui see P.-Tartumaa kirikuis laulis oratooriume ja, nagu ta isegi, unistas muusikutsest, millele vanemate varajane surm (isa suri vähki a. 1898) kriipsu pääle tõmbas. Vähelik suure lasteperega talu ei võimaldanud vanemate püüst hoolimata tuge laste ulatuslikumale koolitamisele, nagu näitab ka juubilari heitlemine majanduslike muredega

õpinguaegadel. Tungi haridusele reedab ometi seegi, et kõik nooremad pojad said kihelkonnakooli hariduse, mille põhjalt omal käel oli võimalus edasi õppida, ja tütreid pärast külakooli käisid läbi Markovite tütarlastekooli Kodavere-Palal. Kolm poega muretsesid endale algkooliõpetajakutse (Julius, Karl ja Heinrich), neist kaks viimast sooritasid kodukooliõpetajaksami matemaatikas, mille varal pääsesid keskkooliõpetajajaks (Karl Treffneri gümnaasiumis, kus oli ka inspektoriks, ja Heinrich Tartu õhtugümnaasiumis, kus oli lühemat aega direktoriks), siirdusid aga hiljem praktilisile aladele (Julius mõisavalitsejaks ja -rentnikuks Smolenski kubermangu, kaks teist Eestis tööstuse alale). Talupärija August oli eluaeg oreli- ja puhkpillimees, ms. toimides „kroonuteenistuses” Tartu Krasnojarski polgu puhkpillidekoori vanema allohviterina ning koorijuhhi abina.

J. V. V. kodune külarahvaring, millesse ta noorena ja keskealisena aktiivselt kuulus, ei piirdunud Sepa ja Kaasiku perega. Suguvõsa vanas patriarhaalses pesapaigas Sepal, mida ligi aastani 1930 pidasid vana pikk ja kõhetu lell Jaan ja hiljem selle vallalised tütreid, oli oma metsaga (mida sääl kandis oli vähestel taludel), Kaiavere järve äärde ulatuvate heinamaadega, vana isa-isadelt päritud mesilaga ja vanade, korras hoitud hoonetega ning viimaks oma ärkamisaega tagasi nägeva peretaadiga otsekui talumuseumiks sobiv, sääl ei saadud vahetevahel käimata jätta. Sääl olid ka J. V. V. kooli- ja ülikoolisõbrad suviti käinud, ms. pärastine piiskop Jakob Kukk oli sääl kord noortel Veskitel aidanud kuhja teha, nagu perekonnas räägiti. Aga omas vallas oli pääle selle terve „Sepa selts” (selts tähendas kohalikus murdes ka suguvõsa), veel hulk Sepa Kaarli tütreid, väimehi, lastelapsi ning nende järglasi, J. V. Veski nõbusid: Kivi Annukad, Tani Rätsepad, Mällu Rätsepad, Peetsu Pärnitsad, Tartu Jakovitsad-Männikud, Küstase Mältsonid, Vaidavere koolitalu Arud. Selle lisaks veel Kaasiku ema Miina poolsed onud, tädid ja nõbud: Ülesoo Grünthalid-Kenad, Keskküla Ostratid, Pataste Virrod, Aruküla Härma Gustavi pere. Kui silmas pidada, et Kudina vallas oli ümmarguselt sada talu, siis näeme, et J. V. Veskil oli lähisugulasi ühes kümnendikus neist ja li-

saks veel Ülesoo Grünthalide järglasi Palamusel Toovere Luugil (Waldmannid), Imukveres (kelledest lähtusid emapoolt Tartu Ennused), Penselil (J. V. V. tädi, mees oli erandlikult sepp), Kabinal (advok. J. Ostrati pere) ja Sepa seltsi Äksi Raigastveres (Lombid), Varnja Pronnilgi (Rätsepad) ning Välgis (Alajõed). Rääkimatagi põlve võrra kaugemaid sugulasi nagu mitmes talus Marga Grünthalid, „Sepa seltsi“ käsitöölisi ja väikemaapidajad (Veskid kirikukülas, Vuksid Uhmardus jt.). Kõik nad tegid palehigis põllutööd, kasvasid ja jõudu mööda koolitasidki lapsi nagu targemad ja iseteadlikumadki jõukamais Eesti valdades. Pärilolu pooldest võiks niisiis J. V. V., nagu enamik teisi vanema põlve eesti haritlasi, olla kas või rohelise internatsionaali auliige. Pole ime, et tema „seltsi“ pulmarongid olid pikad, ja J. V. V. on aastakümneid neist truuult osa võtnud ja nii meelett kui ka, mis tema kui keelemehe puhul on kõige oluliselt, keelelt, ilma mingi üleväärsuskompleksita sellesse „seltsi“ kuulunud, nii Tallinnas kui Tartus elades, „seltsi“, mis nüüd pärast „inimhingeinseneride“ pingutusi Eestis on laiali hajunud. Ka tema kadunud abikaasa Lucretia (Lulli), kes oli pärit hoopis eri miljööst (saksastunud Tallinna majaomaniku tütar), liitus selle maailmijõega ja oli selles niisama kodus kui omas majapidamises, mida ta suveräänselt valitses, andes juubilarile majanduslikest toimingust täie vabaduse, mis tema korrektuuride ja sõnasedelite edu soodustas. Sepa „seltsi“ kõige püsivamaks kohtumiskohaks oli eeskujulik Kivi Annukate talu Kõrendusel, mille lahke pere kuuldavasti on niisamuti laiali või mulla alla läinud nagu kõik teisedki talupered Eestis.

Sepa ja Ülesoo „seltsi“ tähe all ja keeleliste ühishuvide või mõnikord vastoludegi ringis on toimunud ka nende ridade kirjutaja aastakümneid kestnud kokkupuuted J. V. V-ga. Varaseim mällu sööbinud mulje „Kaasiku Juhanesest“ on mul arvatavasti 1907. a. sügisest, kui istusin tema põlvel ta õe Miili ja õemehe toas laua taga Kustasel, imetsesin tema imepikki kohevaid vurrusid ja püüdsin neid talle kõrvade taha panna. Tal polnud midagi selle vastu, ta koguni ise aitas sellele kaasa ja oli väga lahke päälegi. Ta oli üllatavalt maale sõitnud, ja vanemad rääkisid tasakesi, et onu olevat eksikombel

vangis olnud, kellegi teise J. Veski eest, sest sellenimelisi olevat palju. Mul oli temast väga kahju, sest ta oli nii hää mees ja oma onu päälegi. Teistel meestel vurrud olid kas kikki keeratud või ripnesid sorgus alla, temal aga nad seisis pikkusest hoolimata tikk-sirgelt rõhtjoones. Pärast vanemate surma, siis kohapidaja Kaasiku venna sõjateenistuse töttu ja hiljemgi osalt kodutalu rendil olles jm. põhjusil kujunes a. 1900—1917 J. V. V. sagedaks suvituspäigaks õemehe talu Kustase, ja sääsel rahval oli temaga ja hiljem, kui ta abiellus, tema peregagi lähedane kontakt, mille kirjeldamine siin viiks lubamatult pikale. Nende ridade kirjutaja tookordne eavahe ja vastavalt sellele ka huvide-erivus oli siis muidugi liiga suur selleks, et läbikäimine oleks saanud just väga vennalik olla. Aga mõnikord järgnes ta talu poistele Luhajõe, kui need vähki müttasid, ja muigas häatahtlikult vallatusile, mõnikord põigati koos säälsamas olevat Tõõdassood vaatama, kus oli Kaasiku sooheinamaa. Küllap ta siis mõtles tagasi neile aegadele, kui ta nooruses oli isegi sääll heina lõõnud ja kui vilunudad heinalised kaastundest tööga vilumatu raamatukoi vastu, nagu räägiti, olid tema heinakaari vastasotsast lühemaks lõõnud. Ta pole just heina mätaist eriti osavalt kätte saanud. Võttis mõnikord taskust noa ja lõi-kus meile pulkadest vigureid, nagu tema aja poisid olid teinud, ja õpetas meile sõrme-konksutusigi. Talutöödesse ta end jõumehe-likult ei seganud, eelistas aias võrkkiiugus või toas segamatult lugeda või kirjutada. Nagu ikka suvitussaksad, Noortel oli tema vastu lugupidamist eriti seetõttu, et ta neid teiste täiskasvanute kombel ei õpetanud ega noominud. Kustaselt tegi ta oma perega jalutuskäike Kaasikule, Tartule, Kivile, Sepale, mis olid 2—4 kilom. kaugusel — valge õlgkübar pääs, vihmavari käevangus, samm mitte kunagi ruttav, nagu aimuses, et pole mõtet maailmas joosta, kuna tuleb jalgu hoida vähemalt üheksakümneks aastaks. Jaanilaupäevaks sõitis jalgratastel tihti ka teisi „Kaasiku poisse“, J. V. V. nooremaid vendi, kes ka tihtipeale suvitasid samas sugulasle talus, kohale õe sünnipäevale, ja siis lõõmas tõrvane tünn lati otsas ja jaaniku all hüplesid tulised konnad ning õhus sähistasid raketid — pakiraamid linnast toodud onude jaanikidgid. Ja siis sügisepoole tuli tervitus Tallin-

nast, mõnikord koguni foto „Päevalehe” toimetuse liikmetega, õpetlikku galleriid eesti kirjanike ja muude kirjameestega, nagu meenutuseks, et seesinase maa rahva keeles ka midagi kirjutatakse, kuigi koolis sellest ei räägita.

Koolipäevadel sügisest kevadeni Tartus vahetevahel oli põhjust pühapäeviti jalutada Vesike poole Tähe tänavale 70 (või 72?) rohelisse majja, kas muidu külaskäigule või eesti kirjandust laenama. Ja üliõpilasena ja hiljem J. V. Veski kolleegina oli nende poole minekuks vahetevahel veel enam asja, juba keeleprobleemegi, esmalt Lootuse tänavale Lucretia Veski praktilise meelega ostetud majja, pärastpoole Veski tänavale nr. 5. Viimases kohas sai käidud loendamatuid kordi, tihtipäälle Lucretia korraldatud perekondlikel koosviibimisel, sest selle suurepärase perenaise hoolitsusel kujunes nende maja nagu mingiks uueks „Sepa seltsi” filiaaliks Tartus, kus külalised tundsid endid sama hästi kodus olevat kui toona Kudina taludes. Peremees tuli siis välja oma töötoast korrektuuride ja sõnasedelite vahelt ja pidi mõnikord lööma mõned temperamentsed (muusikas oli J. V. V-l temperamenti!) alkordid pianiinol, kas või Moskva mürisevast tulekahjust, ja meenutama, et tast kunagi pidi peagu saama muusikamees. Kes kõike seda kirja panna suudaks, ja keda see lugu peaks huvitama.

Ametlikumalt eesti keele alal koostöösse astuda tuli allakirjutanul J. V. V-ga, kui ta 1920-ndate algul veel oli E. Kirjanduse Seltsi teaduslik sekretär. Kogusin Seltsi stipendiaadina ainekikku oma ülevaate jaoks Kudina murdest vist 1920, mille esitasin prof. Jaan Jõgeverile seminaritööna ja ühtlasi ettekandena Akad. Emakeele Seltsis, 1921. a. kevadel, kui hakati suure õigekeelsuse-sõnaraamatu ettevalmistusi tegema, vaatasin tema juhatusel järele läbi 1918. a. ilmunud väikese õigek. sõnaraamatu ja kirjutasin Wiedemanni sõnaraamatu järele välja selles esinevate haruldasemate sõnade seletused. Ka mitmel teisel keeleteaduse üliõpilasel oli siis tööülesandeid EKS-ilt ja AES-ilt. Koostöö V-ga sujus asjalikult. Niisama asjalikult ja ametlikult kui läks minu magistrieksami alla kuulunud eesti keele lektori kursuse eksam (mu viimne eksam selle kraadi saavutamiseks) jaanuaris 1923 ülikooli 6-ndas au-

ditooriumis, kui kirjutasin talle Juhan Liivi luulest ja sain hääkskiitva hinnangu, vaatamata meie sugulussuhteile. Keeruliseks läks olukord, kui J. Jõgeveri päälekäimisel, mu energilisest vastutõrkumisest hoolimata, mind samal ajal, verivärske ülikoolilõpetajana, valiti J. V. V. järeltulijaks, E. Kirjanduse Seltsi teaduslikuks sekretäriks. Jõgeveri ja J. V. V. vanad sõbralikud vahekorrad olid mingipärast (osalt võib-olla õigekeelsuslike vastolude tõttu, sest J. pidas vist V-t liiga järeleandlikuks keeleuuenendusele!) katki läinud. Selle mõne kuu jooksul, millal mina sääl poole tööjõuga (oma teaduslike ülesannete kõrval, ülikooli edasiõppijana) olin ametis, oli mul ms. ülesandeks EKS-i ülesandel leida keeleteaduse üliõpilaste seast V-le abijõud õigekeelsuse-sõnaraamatu töö alal, ja selle ülesande ma sain ka V. rahuloluks sobivalt lahendada, kutsudes V-le abiliseks, päälle selle kui katse töösse rakendada P. Arumaad (kes eelistas keskenduda õpinguile ja teadusele) ebaõnnestus, abiliseks üliõp. Elmar Muugi, kellega V-l ka vähemalt alguses koostöö hästi sujus. Siitpäälle algas mu koostöö V-ga eesti keele alal, mis katkestamatult jätkus kuni a-ni 1944, üle kahekümne aasta, nagu teistelgi kaasaegsel eesti keelemeestel, eriti EKS-is (esmajoones selle Keeletoimkonnas) ja AES-i eri organeis. Aaviklasena mul oli temaga mõnigi kord vastolusid, aga üldiselt on mulle sellest koostööperioodist, eriti AES-i tundidepikkustest üksmeelseist töökoosolekuist eesti õigekeelsuse, nimekujude jms. fikseerimise alal, unustamatult hääd muljed, nagu arvatavasti ka teistel meie keelekolleegiumide liikmeil. Sest J. V. V. nõuanded olid, ka kui nendega ei saadud alati ühineda, kaalutult asjalikud ja pikameelsed. Keelevastolud ei läinud ka kunagi nii teravaks, et mind oleks nende pärast „Sepa seltsist” välja heidetud.

Viimaks veel mõni sõna sellest, kuidas J. V. V. üle loodusteaduse õpingute ja ajalehetöö võis jõuda kutselise keelemehe radadele. Tema eluokkirjutajad on maininud (Kask), et ta juba gümnaasiumis meeleldi õppis ning harrastas keeli ja oli J. Hurdale Wiedemanni sõnaraamatu teise trüki jaoks kogunud sõnamaterjali oma kodumurdest. Ülikoolis õppides, nagu juba eespool mainiti, ta õppis eesti keelt K. A. Hermannil loenaguil ja oli, nagu teada, sellegi juures nii ak-

tiivne, et Hermanniga keeleüksimusi polemiseeris, varsti trükiõna kaudugi („Rahva Lõbu-lehes” 1900). Neilt aegadelt olid tõenäoselt pärit need keeleteaduslikku huvi osutavad Veski raamatud, mis allakirjutanu a. 1910 paiku endale lugemiseks avastas Kustase talu põõningult ja milledest meenuvad M. Veske läänemeresm.-vene laenudeuurimus, soome-rootsi sõnaraamat ja Aug. Ahlqvisti „Suomalainen murteiskirja” (1869). Viimane teos oma tekstinäidete, ms. meieisa-palve võrdlevate tõlgetega eri läänemeresm. keelis, paelus eriti poisikese meelt ja nagu avas temalegi keeleimede maailma, milles tal hiljem on tulnud kogu elu veeta. J. V. V. kui õigekeelsusmehe rahva-keelsusprintsipi keelekorralduses on lähtunud tema lähedast tutvusest rahvakeelega, eriti oma kodukohas. Tema kodu on murdealal, kus kohtuvad kaks eri murret, vana Kodavere-murdepõhjaline Vaigamaa murre Kudina Vaidaveres ja lõunaeesiliste sugemetega Kaiavere murre Kõrenduse külas. Esimest rääkis ta ema („*õtskõbe üle Õtsa Märdi õdra õraste nuka*”, „*ei soa, kõva moa, kiva täis ja kanda koad*”, *kes, mes, tullud jne.*), teist isa („*Õtsa Märdi odra oraste nuka*”, „*ei saa, kõva mad*”, *kis, mis, tullu, saanu jne.*) ja selles „kahekeelsus” võis tema kõrv juba noorest pääst õppida tundma murrete valööre ja temas ärgata huvi keeleüksimuste vastu.*) Teine V. keelelist tegevust läbistav põhimõte, range reegliparasuse nõue, mis on mitmelt poolt mõnes osas õigustatud vastuväitlust tekitanud, võiks ehk seletuda tema loodusteaduslike õpingutega ja täppisteaduste harrastusega, mille tõttu ta on mõnikord rakendanud keelekorralduses täppisteaduste järjekindluse printsipi, hoolimata sellest, et see taoti tooks kaasa vastolu rahvakeele ja ühiskeele pruugiga ja õieti niisiis nõuaks juba keeleuendust. Veski ongi oma poleemikas kunagi imetsenud, miks ainult Aavik ja tema pooldajad pretendeerivad keeleuenduslaste tiitlile. Tema on ju ka kahtlemata olnud keeleuendaja näit. verbivorme nagu *vaieldamatu, mõeldamatu* tüüpi, arhailisi verbitüvelisi liitsõnu (*küsi-märk*

*) Sellest murdevahet ja J. V. Veski perekonnast on allakirjutanu magnetofoonijutustuse järgi räägitud „Virittäjä” 1960, lk. 233—234, kuhu aga on libisenud mõningaid väärmõistmisi. jms.), massilist ja julget sufiksitatekasutust

(-*tis*, -*ti*, -*el* [vrd. *süstel* jms.], -*jas*, -*m* jm.) rakendades. Ka soome sõnade laenamisel on ta olnud julgem kui tema eakaaslased, isegi tšeremissi keelest on ta eesti keelde toonud ühe laenu (puunime *nulg*). Praegu on ta Eestis neid väheseid keelemehi, kes Aaviku soomepärasest uuendatud superlatiivi teadlikult kaitseb. Vahetevahel võib J. V. V. seisukohtades arvatavasti vilksatella ka kodumure mõju, näit. tema kasutatud suhtelisel produktiivse *jas*-sufiksi puhul ja *songermu* (Kudina murdesõna) eeskujul *mu*-sufiksi paljundamisel (vrd. uudissõnu nagu *elamu* jt.). J. V. V. ei ole kirjakeele korraldamisel ja oma sõnadeloomingus ometi olnud kolkapatrioot ega propageerinud oma väljasemas olevat kodukeelt, aga päris vabaks ei ole ta saanud sellest jääda, nagu ka Aaviku keeleuendus ei ole absoluutselt puhas tema saaremaa murdest. Pole usutav, et näit. *ürg*-tüvi oleks saanud V. uudissõnade-tuletuses nii olulise koha, kui ta mitte omas kodumurdes poleks tutvunud igapäevaste sõnadega nagu *ürgama, ürgus* 'algama, algus'. Mis *sõltuma*-tüvelistesse tuletistesse puutub, siis on nende ridade kirjutajal noorena olnud juhus päält kuulata, kui J. V. V. oma sugulasilt kogus teateid sõna *sõltus* 'aas, sõlmitus, silmus jms.' kohta, mis nende keelele oli omane ja saigi, nagu V. ise on tunnistanud, *sõltuma*-sõnapere esiemaks. V. kodukoha sõnavara ligem tundmine aitaks vahest tagantjärele lahti harutada mõningaid sõlmi V. sõnadeloomingus, mispärast ka nende ridade kirjutaja 1930-ndail aastail tegi AES-is ettepaneku V. kodukihelkonna sõnavara koguda. Tehtigi selline otsus, aga mõjukamalt poolt see hiljem tühistati. Veski osa uurimiseks eesti kirjakeele arendamisel on igatahes tulevikus suure väärtusega Asta Veski suur käsikirjaline kandidaaditöö V. õigekeelsusliku tegevuse kohta (trükiis on sellest kahjuks ilmunud vaid katkendeid), kus kindlasti V. enda mälu järele paljugi on kirja pandud ja unarusesest päästetud. Tööl on muidugi see nõrkus, et see on juubilaritütre töö ja paratamatult võib sisaldada subjektiivseidki hinnanguid, niisama nagu siin need juubeliteriivitusüks *iidsele* kolleegile, vanale keelevastasele ja armsale sepaseltslasele mõeldud perekondlikku laadi read. Ongi seepärast viimaks neil aeg punktini jõuda. Tervituseks sugulaselt sugulasele, keelemehelt keelemeh-

le peaks eesti keeles olema needki sõnavabadused, mis see kirjutus on konventsionaalsusest mööda hiilides endale anastanud. Olgu meie teenekale keeleveteraanile antud veel palju päevi ja seniselt raudset tervist tema

poolleliovate tööde (eriti suurte leksikaalsete tööde ja memuaaride) jätkamiseks ja lõpuleviimiseks. Ka Sepa seltsi laialipaisatud liikmed läänemaalmas tervitavad kõrge juubeli puhul oma auväärset Nestorit.

Lund, lehekuu 1963.

VALTER TAULI

JOHANNES VOLDEMAR VESKI KEELEKORRALDAJANA

Me seisame hämmastavate faktide ja ainulaadse suuruse ees: J. V. Veski sündis 27. juunil 1873, ja ajakirjas Keel ja Kirjandus 1963:4 loeme 17. veebruaril 1963 toimunud Emakeele Seltsi aastakoosoleku kirjeldest:

„Teemal „Kirjakeele lihtsuse poole” kõneles seltsi esimees J. V. Veski. Ta selgitas, et keele normeerimisel tuleb püüda kindlate reeglite poole. Ei tohi soetada asjatuid erandeid. J. V. Veski avaldas soovi, et keelt arendataks ikka endises, s. o. ühtlustamise suunas. Keele arendamisel on tarvis üksmeelt.”

See lühike teade on iseloomustav suurele eesti keelekorraldajale ja selles avaldub markantselt V. keelekorralduslik kreedo.

Tähelepanav fakt on et V., kes nii suurt osa on mängind eesti moodse kirjakeele kujundamisel, on keeleteaduslikult hariduselt asjaarmastaja. Tartu ülikoolis a. 1896—99 ta oli õppind aasta usuteadust ja paar loodusteadust, kuna keeleteaduse õpingud piirdusid ainult lektor K. A. Hermanni loengute kuulamisega. Ent hea eesti ja võõrkeelte tegeliku oskuse V. oli omandand juba kooli ajal. Kuid kõrgema keeleteadusliku hariduse puudumisel ei ole olnud mingit negatiivset osa V. keelekorralduse teoorias ja praktikas, kuigi lingvistikaga tutvumine oleks vältind mõne tühise teoreetilise lapsuse ja oleks lasknud mõnd keelelist fakti näha teistsuguses valguses. Tegelikult V. on olnud nii keelekorralduse teoorias kui praktikas kaugel suurem asjatundja kui tavalised teoreetilised keeleteadlased. Keeleteaduslike õpingute

puudumise tõttu V. keelekorraldusteooria on olnud vaba tavalistest keeleajaloo tundmise tagajärjel tekkind eelarvamustest mis esinevad teoreetilistel keeleteadlastel ja mis toovad kaasa „häälikseaduslike, vanemate, algupärasemate” vormide eelistuse. On väga võimalik et keeleteaduslikud õpingud, eriti kui neid poleks täiendand hilisem tutvumine moodse keeleteadusega, poleks Veskitki vabaks jätnud sellelaadseist keeleajaloo tundmisest tingitud eelarvamustest ja oleks V. keelekorraldusele avaldand hoopis negatiivset mõju. Keeleajaloo mõjust vabana V. näeb keelt sünkroniselt seisukohalt: *süsteemina* (millisel vaatlusviisil on sarnasust moodse lingvistilise „strukturealismiga”). Õiget arusaamist keelekorralduse probleemistikust, vastupidi mõne teisele keelekorraldusküsimustega tegelejale, V. osutab sellega et ta üksiküsimuste lahendamisel alati peab silmas keelt kui tervikut, moodses keeles öeldult keele kogu struktuuri, süsteemi ja alaosüsteeme. Õiget käsitust V. näitab ka sellega et ta rõhutab et keelekorraldusküsimuste lahendus saab toimuda ainult kindla plaani alusel põhjaliku süvenemise tulemusena. A. 1913 V. kirjutas artiklis „Eesti kirjakeele edasiarendamise-teedest” (koguteoses „Voog” I, Tallinn), mis oli reageeringuks J. Aaviku poolt 1912 alatud keeleeuenduslike kirjutustele:

„Elujõulisena orgaaniliselt edasiareneva, vajaduse sunnil enesele uusi rikkusi juurde koguva keele ehituses peavad aga edaspidigi, nagu senini, kõikumata ühtlane kava ning kord valitsevaks jääma, just niisama nagu hooneehitamine üksnes kindla plaani najal soovitavalt korda võib minna.”

Ja a. 1955:

„Arenemissuundade ja -seaduste väljaselgitamine nõuab aga, et huvialust keelt vaadeldaks üldhaaravalt orientatsioonilt, n. ö. linnuperspektiivis, mitte madalalt, väikeselt vaatemähtalt, n. ö. konnaperspektiivis, see tähendab, üksiku sõnavormi kirjakeelde fikseerimisel ei tule piirduda üksnes parajasti kõne all oleva keelendivormiga kui eraldi seisva vaatlusobjektiga, vaid kunagi ei tohi ühe või teise vormi kinnistamisel silmast lasta teisi, vahel üsna rohkeid üksikvorme, mis suunduvad koos vaadeldava üksikkeelendiga ühtsele sihtjoonele. Vastasel korral võidakse sattuda otsekui umbtühnikusse, kust ei leidu väljapääsu sihile jõudmiseks. Sihtjoonte väljaselgitamine ei ole aga mõeldav ilma asjasse süvenemiseta ja vaadeldavate küsimuste üksikasjalise läbikaalumiseta, ei sa toimuda lihtsikasjalise läbikaalumiseta, ei saa toimuda lihtsalt sel teel, et korraks kokku tullakse ning dekreeteeritakse, ilma asja tuuma välja otsimata, põhjendusi esile toomata või nende tõepärasusse tungimata” (ENSV Teaduste Akadeemia Toimetised 1955).

Samas ta mõistab hukka R. Kulli kes tahab keele fikseerimist rajada subjektiivse „tundumise” ja „näimise” põhimõttele.

Veskit ja Aavikut on peetud antipoodidks, ja tegelikult nad seda osalt ja eriti lähedast perspektiivist olidki, kuid kaugemast perspektiivist, teoreetiliselt ja põhimõtteliselt seisukohalt nende vahe ei olnud nii suur nagu see näib. Nende kujunemine vastasteks oli tingitud mitmeist tegureist, ms. erinevast temperamendist, fantaasiast, stiilist, haridusest, osalt erinevaist huvialadest, isiklikust rivaliteedist jm.

Mõlemad leidsid et 20. sajandi teise kümnendi algul eesti keel ei vastand aja nõuetele ja et eesti keelt on vaja kavakindlalt parandada. Vahe on ainult selles et V. oli eesti keelest märksa paremas arvamises kui Aavik ja mõtles peamiselt sõnavarale. Lahkumine esineb ka keelekorralduse tempos ja meetodeis: Aavik pooldas revolutsioonilist ja radikeelest märksa paremal arvamisel kui Aavik arenemist ja algul ainult traditsioonilisi meetodeid. Mõlemad arvestavad nii teoorias kui praktikas samu keelekorralduse põhimõtteid, vahel esineb ainult selles millisele printsiibile antakse suuremat kaalu: Aavikul domineerib esteetiline, V-l otstarbekohasuse põhimõte.

Hiljem kaob igasugune põhimõtteline vahe ka keelekorralduse meetodeis: V. aktsepteerib printsiibilt lõpuks kõik Aaviku meetodid. Kui V. on mõne Aaviku uuenduse vastu, siis mitte põhimõtteliselt, vaid seepärast et ta peab neid ebaotstarbekohaseks, näiteks lühikesi partitsiipe. Kui V. võtab omaks mõne uuenduse, näit. i-pluural, i-superlatiiv, u-refleksiivid, siis järjekindluse põhimõttel ta rakendab seda ulatuslikumalt kui Aavik. V. on konstrueerinud võrdlemisi „kunstlike”, keeles enne olemata tuletisi ja soovitav keelde juurdunud traditsiooniliste sõnade hulgalt ümbertegemist, nagu regressiiv-derivatsioon (vt. alamal), tüübid *eksperimentima, värvistustama, vastuvõetamatu, mõistatis*. Vahe Aaviku ja V. sõnalomingu vahel seisab ainult ühe või teise meetodi eelistuses.

V. tegevuse ja tähtsusega on seotud eriti kaks peatükki eesti keelekorralduse ajaloos: keele normimine ja oskussõnade soetamine. Juba ajakirja „Beiträge zur genaueren Kenntnis der ehstnischen Sprache” VII köites a. 1817 avaldati arvamist et tuleks välja anda raamat mis oleks normiks kõigile kes eesti keeles kirjutavad, ja et ükski kirjanik ei kalduks sellest kõrvale, võiks eesti kirjanduse jaoks sisse seada tsensorid. J. H. Rosenplänter nimetas neid ettepanekuid väga barbaarseks. Akuutseks muutus nõue ühise „kirjaviisi” järele ärkamisajal. K. A. Hermann kirjutab a. 1885: „Tahab keegi rahvas tõesti haritud olla, siis peab ta nii kaugele jõudma, et tal kindel kirjakeel on.” A. 1886 tegi J. Kurrik ettepaneku „üleüldiselt pruugitava kirjaviisi” tarvitusele võtmiseks. Esimese katse ühiste normideni jõudmiseks tegi Eesti Kirjameeste Selts a. 1872. 20. sajandil võtab initsiatiivi oma kätte V., kes 1907—1914 oli Tallinnas Eestimaa Rahvahariduse Seltsi kirjanduse-osakonna esimeheks. See organisatsioon võttis a. 1907 ühiste keelenormide saavutamise asjus kontakti Tartus asuva Eesti Kirjanduse Seltsiga. Veski algatusel ja nende kahe organisatsiooni esindajate osavõtul toimus esimene nn. keelekonverents a. 1908 Tapal, millest Tallinna poolt teiste seas võttis osa peale V. ka Aavik. Hiljem peeti veel kolm keelekonverentsi. Neil konverentsidel vastuvõetud otsused süstematiseeris ja avaldas eribrošüürina V. pealkirja all „Eesti kirjakeele reeglid” a. 1912. Juba 1911. aasta lõpul oli V. avaldand Päevalehes kirju-

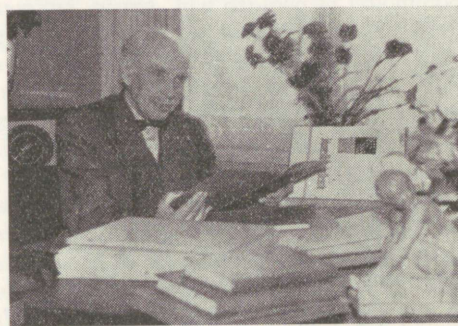
tuse, millel ta kutsus üles kõiki kirjanikke ja ajakirjanikke uuest aastast peale tarvitama keelekonverentside poolt vastuvõetud norme.

Eesti Kirjanduse Seltsi keeleteoimkonnas oli juba a. 1910 J. Tammemäe juhtimisel alustatud „Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamatu” (EKÕS) koostamist, millise tööga V. liitub a. 1914 mil ta siirdub Eesti Kirjanduse Seltsi teadusliku sekretäri kohale. EKÕS ilmus 1918, ja 1919 kutsus V. üles kõiki „suletartvitajaid” oma keelejuhiks võtma EKÕS-i. EKÕS-i ühtlustav mõju oli ainult osaline ja piirdus peamiselt ortograafiaga, kuna 1912 oli aland Aaviku keeleuendus mis tõi keelde rea uusi paralleelvorme ja mis kulmineerus pärast EKÕS-i ilmumist. Juba 1919 asutakse EKÕS-i uue trüki ettevalmistamiseks. Selleks loodud komisjon otsustab uue trüki ettevalmistustööd panna ühele isikule — J. V. Veski, kuna komisjon pidi lahendamata ainult ses töös tekkivaid küsimusi. Sellega sai V. määrava osa eesti kirjakeele kujunemisel. Tekib terav lõhe keeleuenduslaste ja (keeleuenduse vastase) normi pooldajate vahel. Esimesed nõuavad keele vaba arengut, keele fikseerimise edasilükkamist ja mõnede keeleuendite sissevõtmist EKÕS-i mis sealt olid välja jäetud ja millest kõige tähtsamad olid lühikesed partitsiivid. Avalikkuses kantakse see lõhe a. 1922 Postimehes avaldatud 44 keeleuenduslase protestiga, millele V. vastab samas teravalt. EKÕS-i 2. trüki ilmumine 1925 pealkirja all „Eesti õigekeelsuse sõnaraamat” (EÕS) tähistab keelenormimise püüete ulatuslikku teostumist. Sellega tekib eesti keele ajaloos esmakordselt ja maailma keelte ajaloos erandliku nähtusena nn. „ametlik keel”. EÕS-i normid tehakse sunduslikuks ametiasutustes, koolides ja kahes suuremas kirjastuses, Eesti Kirjanduse Seltsis ja Looduses (keeleline vabadus jääb maksma ainult kolmandas suuremas kirjastuses Noor-Eesti), lõpuks isegi keeleteaduslikus ajakirjas Eesti Keel. Keeleuendus hakkab taanduma ja keeleuenduslike vormide tarvitamine kirjanduses vähenema. EÕS-i -2. köide (N—Rio) ilmus 1930. Et EÕS-i lõpuleviimine viibis, otsustas EKS välja anda „Väikese õigekeelsuse sõnaraamatu” (VÕS), mille koostajaks valiti E. Muuk. Millise autoriteedi ja osa „ametlik keel” oli omandand meie ühiskonnas näitab see fakt et VÕS-i 2000-line esi-

mine trükk 1933 müüdi läbi varsti peale ilmumist ja 1936 ilmus juba 5. trükk,

V. osa eesti kirjakeele arengus ei seisa mitte üksi selles et ta oli primus motoriks ametliku normi tekkimisel, vaid ka selles et keeles levisid hulgaliselt tema poolt loodud ja propageeritud keelendid. V. isiklikku mõju suurendas see asjaolu et ta peale EÕS-i toimetajaks olemise juba 19. sajandi lõpust peale oli korrektoriks mitmetes ajakirjades ja kirjastustes, millise töö ulatus ja mõjuvõim aastate jooksul üha kasvas; ms. V. oli Eesti Kirjanduse tegevtoimetaja 1915—1934, Eesti Entsüklopeedia toimkonnaliige, ja Eesti Keele peatoimetaja 1936—1940. V. isiklik mõju keelenormide kujundamisel hakkas natuke vähenema alates 1933 mil EKS-i keeleteoimkond hakkas muutma mõningaid V. pooldatud norme, mil normi määrajaks sai Muugi toimetatud VÕS, ja V. konflikti tagajärjel EKS-iga EÕS-i toimetamine alates 1934 (29. trükipoognast) läks V. käest Muugi kätte. Nõukogude Eestis ilmund „Õigekeelsuse sõnaraamatus” (ÕS) on V. radikaalsete keelendite osa tunduvalt vähendatud. Järgnevas puudutame neid põhimõtteid mida V. rakendab oma keelekorraldustöös.

Ülalmainitud artiklis a. 1913 V. sõnastas oma keelekorralduse juhtmõtte järgmiselt: „Kõik Eesti keele pea-asjaliseks edasiarendamiseks tarvisminevad sugemed, kavad ja seadused peituvad meie keeles eneses.” See ei tähenda nagu V. oleks nn. rahvakeelsuse põhimõtte (kitsamas mõttes) esindaja. V. ei kohku tagasi tarvitusele võtmast rahvakeeles mitteolevaid morfeeme ja muutmast rahvakeele sõnakujusid kui ta peab seda otstarbekohaseks. A. 1933, arvustades EKS-i keele-

Juubilar oma Tartu kodus 28. 6. 63.

toimikonna normi muutmisi, ta sõnastab ise oma keelekorralduse põhimõtted järgmiselt:

„Eeskätt peab ühiskeel taotlema selektiivset *sirgjoonelisust*: ta ei saa endasse haarata igasuguste murrete erinevaid grammatikaid ega morfoloogiliselt erandirohket sõnaehitust, ka ei pea ta üldkehtivusele aitama ainuüksi mingi kolga või üksikisiku juhuliselt kätteõpitud keelt, vaid teda tuleb korraldada sobiva ainese valimise teel, üldreeglivaldavalt, hoidudes rohkeist erandeist. Teiseks peab see keel omama *otstarbekohasust*; selleks aitavad kaasa muuseas vormide mõistetavus ning lühedus, võimalikult kindlapiiriline tähendustäpsus ja sõna ainutähenduselisus, küsimata nii mõnigi kord isegi vormi esinemise sagedusest; seejuures ei sigita mitte vähe rikkastusvõimalusi keeles puhkava sõnavara arendamine kindlasulisteks *sünonüümideks ja murdeist juurdehangitavaks* leksiikaalseks, osalt aga ka morfoloogiliseks tihendus- ja varjundusaineseks. Kogu korraldustööd juhtigu *maitsekus* ja võõrsilt valitava ainese *kooskõlastus* ning *ühtesobitus* meie keeliseks substraadiks kujunenud põhialustega. Ühtlasi ei saa arvestamata jätta neid *mõjureid*, mille keskel meie keel oma arenmiskäigul endasse sadameid on vastu võtnud.”

V. kõige tähtsamaks põhimõtteks on *lihtsus, reeglipärasus, järjekindlus*. Oma vastuses EÕS-i vastu protestijatele ta ütleb: „Kirjakeel peab püüdma võimaliku lihtsuse, selgjoonelisuse ja kerge õpitavuse poole. Sellekohaselt peab ta end laskma vähesteks ning paljumahutavaiks reegleiks korraldada, erandidele võimalikult vähe ruumi jättes.” Seda põhimõtet ta rakendab nii ortograafias, häälikulisel alal, morfoloogias, derivatsioonil kui süntaksil. Järjekindluse ja reeglipärasuse põhimõttel ta pooldab näit. *kiniin, kiromant* (vrd. *karakter, kirurg*), *Tallinna, Valga* (vrd. *Viljandi, Tõrva* jt. kohanimedid), *hoogus* : *hoogsa* (vrd. *kuulus* : *kuulsa*), *lahja* : *lahjam* (vrd. *hapu* : *hapum*), *mäestik, teotsema* (vrd. nõrka astet sõnades *kännustik, kaubitsema, kahepeane* (vrd. *kabeaastane*), *ühiskonna arenemine, pika-ajaline treenimine, subkrutõbi, lumivaip, taimtoit* (vrd. *kärntõbi, sõlmvaip*), *käesolevate kabe esimese kuu jooksul* (vrd. *käesolevad kaks esimest kuud*) pro *biniin, hiromant, Tallinn, Valk, hoogne* : *hoogsa, lahjem, mäestik, tegutse-*

ma, kabepeäne, ühiskonna areng, pika-ajaline treening (-ng väljendavat ainult „üksikfaasilist, ühepuhust või üheperioodilist tegevust”, vrd. *istung, valang*), *subkrutõbi, lumevaip, taimetoit, käesoleva kabe esimese kuu jooksul*. Kui V. võtab omaks mõne uuenduse, siis ta tahab seda rakendada järjekindlalt kõigis sõnades, nagu näiteks i-pluurali ja i-superlatiivi puhul (erandiks jäävad ainult sõnad mille pluurali partitiivi lõpp on *-sid*). Samal põhimõttel V. on Aaviku poolt propageeritud lühikeste partitsiipide (*-nd, -d, -t, -tel*) vastu, kuna neid ei saa rakendada järjekindlalt. Järjekindluse puudust V. heidab ette paljudele Aaviku poolt propageeritud vormidele ja ÕS-i normidele.¹

Lihtsuse, reeglipärasuse ja järjekindluse põhimõtte taotlemine keelekorralduses on üldiselt positiivne. Selle rakendamisel konkreetjuhtumel võib muidugi esineda lahkarmumisi. Kahjuks V. ei ole rakendand lihtsuse põhimõtet sõnade *kilo, kino, koma* partitiivi puhul, kus ta pooldab ebakõnekeelseid vorme *kolm kilot (leiba), kinot, komat*, ühendades need sõnad mitte üldise kaheasilbiste esmaväteliste vokaallõpuliste tüübiga *isa*, vaid erandliku e-lõpulise tüübiga *pere* ja teisevätelise tüübiga *piiga*. See on vist V. kõige ebaõnnestunud keelekorralduslik seisukoht. Sünkroonilise lihtsuse V. ohverdab etimoloogilise süsteemipärasusele pooldades vorme *rätsepp* : (seda) *rätseppa* : (neid) *rätseppi* pro *rätsep* : *rätsepat* : *rätsepaid*. Nagu ülaltoodud tsitaadist nähtub, V. arvestab ka lühiduse ja ilu põhimõtet.

Suurima tähtsuse V. keelekorraldustöös omab ta osa eesti *sõnavara korraldamisel* ja eelkõige oskussõnade soetamisel. Semantilisel alal V. juhtprintsipiiks on *sõnade ühetähenduslikkus*. Seda ta rakendab ms, sel viisil

¹ Järjekindluse taotluses V. läheb nii kaugemale et ta heidab Aavikule ette et see oma raamatu pealkirjas tarvitab sõna *õpik* õperaamatu tähenduses, kuna selle sõna „õigesti kujunenud tähenduseks olevat juba veerandsada aastat 'õpilane', vrd. *laulma* : *laulik*”. Viperuslik on see et V. ise samas arvustuses ja hiljem oma teistes kirjutustes tarvitab sõna *õpik* traditsioonilises tähenduses 'õperaamat'. Vahetegemine *õpi-* (tuletatud sõnast *õpp* : *õpi* 'õppimine') ja *õppe-* (sõnast *õpe* : *õppe* 'õpetamine') pärineb V-lt. ÕS-s esineb ainult *õppe-*, välja arvatud *õpibimuline*, kuna allakirjutanu eelistab vanemat kõnekeelset kuju *õpe-* (*õperaamat, õpeka*).

et ta püüab eristada sünonüümide tähendusi ja polüseemiliste sõnade osa tähenduste jaoks soetada uusi sõnu. Oskussõnade alal ühetähenduslikkus on muidugi hädavajalik põhimõte, kuid üldkeeles saab seda printsiipi rakendada ainult piiratud ulatuses, kuna polüseemia on sõnavaras normaalnähtus ja selle täielik kõrvaldamine võimatu. V. sellekohased taotlused on osalt olnud vajalikud ja õnnestunud, osalt ebaõnnestunud või tarbetud. Näiteks V. heidab Aavikule ette et see ei tee vahet järgmiste sõnade vahel: *rõivas* ja *riie*, *mõju* ja *toime*, *hardumus* ja *hardus*, *nähtus* ja *näht*, *pakend* ja *pakking*, *üksindus* ja *üksildus*, *tüübiline* ja *tüüpiline*, *kõlblas* ja *kõlbeline*, *asutus* ja *asutis*, ja VÕSL-e et see ei seleta ms. järgmiste sünonüümide eri tähendusi: *suund* — *sibt*, *tarvitama* — *kasutama*, *kuivendama* — *kuivatama*, *vaja* — *tarvis*. Alamal toon näiteid V. tuntumaist tähenduse eristustest ühes kriitiliste märkustega.

Sõnal *kord* on mitu tähendust. Tähenduse 'majakord' jaoks V. tõi eesti keelde sõna *korrus* (soome sõnast *kerros*). Uus sõna ei olnud just hädavajalik, sest sõna *kord* tähendus selgub tavaliselt kontekstist. Vajaduse korral võib tarvitada vormi *majakord*. Muidugi ka sõna *majakord* on kahemõtteline ilma kontekstita: *majakord* võib tähendada ka majas valitsevat korda, kuid siingi õige tähendus selgub tavaliselt kontekstist. Et mõiste jaoks 'majakord' on eri oskussõna, selle vastu ei saa kellelgi midagi olla. Viga uue sõnaga *korrus* on see et (1) ta on kohmakam kui vana sõna *kord*, eriti adjektiivina *-korruseline*, vrd. *-kordne*; (2) uut sõna on hakatud tarvitama (peamiselt Nõukogude Eestis, kuid viimasel ajal selle eeskujul

ka paguluses) igasuguses kontekstis, ka igapäevases keeles, kus sõna *kord* on täiesti ühemõttene, peale selle omades selle paremuse et ta on traditsiooniline, loomulikum ja ökonoomsem. Näit. uus sõna on üleliigne sellistes igapäevastes väljendustes nagu *esimesel korral*, *ülemisel korral*, vrd. *esimesel korrasel*. Eriti kohmakas on uus sõna väljendeis nagu *kabekorruseline maja* vrd. traditsioonilist *kabekordne maja* mis on kolme silbi võrra lühem ja täiesti ühemõttene igasuguses kontekstis. Peale selle tähendus *majakord* vastab hästi sõna *kord* tähendusele 'kiht'. Üldiselt uus sõna ei tohiks olla kohmakam ega vähem ökonoomne kui endine sõna. Selles mõttes on parem Aaviku sõna *vook*.

Eesti sõnale *puu* vastab saksa keeles *Baum* ja *Holz*. V. lõi tähenduse 'Holz' jaoks uue sõna *puit* : *puidu*. Tegelikult on vaevalt konteksti kus sõna *puu* oleks kahemõttene, kuigi ilma kontekstita väljend nagu *puulaev* on kahemõttene, kuna see võib tähendada 'puust laeva' või 'puuveoks määratud laeva'. Viga on see et sõna *puit* toomisega keelde on loodud sadandeid sama tähendusega teiseid liitsõnades, näit. *puugaas*|*puidugaas*, *puuhoov*|*puiduhoov*, *puukauss*|*puitkauss*, *puusüsi*|*puidusüsi*. Uue sõna viga on see et ta on tarbetu, vähem ökonoomne, morfoloogiliselt keerulisem ja genitiivis pikem. Sõna *puit* järjekindel tarvitamine liitsõnades toob kaasa veel lisaraskuse. Kuna me enne võisime kõigis liitsõnades tarvitada ainult üht vormi *puu*, peame nüüd iga liitsõna puhul järele mõtlema esiteks kas peab olema *puu* või sõna *puit*, ja kui tuleb tarvitada sõna *puit*, siis kas on õige nominatiiv- või genitiivliitumine, s. t. iga liitsõna puhul tuleb mõelda, kas on õige *puu-*, *puit-* või *puidu-*. See on asjata energiakulu.

Samalaadne on lugu sõnaga *riie* mis tähendab (1) riidematerjali ja (2) valmisriiet. Viimase mõiste jaoks V. võttis tarvitusele Lõuna-Eesti murdest laenatud sõna *rõivas*. Selle tagajärjel sanktsioneeriti jälle rida paralleelvorme, näit. *riidekapp*|*rõivakapp*, *riidehari*|*rõivahari*. Tavaliselt tähendus on selge kontekstist, kuid on siiski olemas juhtumeid kus vähetegemine on tarvilik, näit. *riidekauplus* (kus müüakse riiet kangas) — *rõivakauplus* (kus müüakse valmisriideid), *riidetööstus*|*rõivatööstus*. Ka liitsõna *riie* võib mõnes kontekstis olla kahemõttene, näit.

ma nägin täna kaupluste aknail palju ilusaid riideid võib tähendada riidekangaid või valmisriideid; samuti ma ei ole tänavu ostnud ühtki uut riidet on kahemõttene. Kõnekeeles välditakse kahemõttesust pluurali või liitsõna tarvitamisega, näit. *riietekapp, valmisriieteäri*, vrd. *riideäri*. Riidematerjali jaoks tarvitakse vahel ka sõna *kangas*. Nende väljenditega on tegelikult kahemõttesus keeles välditud. Kuid kuna pluurali ja liitsõna tarvitamine on teatud määral kohmakas ja sõnal *kangas* on ka eri tähendus, siis on täiesti ratsionaalne et valmisriide jaoks on olemas erisõna, kuid ilma et igapäevasest kõnest kõrvaldaks sõna *riie* juhtumel kus mingit arusaamatust ei teki. Õnnetuseks sõnal *rõivas* on paljude meelest ebameeldiv kõla, millist fakti ei saa ignoreerida. Millest see tunne on tingitud ei ole päris selge. Võibolla see tuleb sarnasusest sõnadega *rõigas* ja *võigas*. Seetõttu V. lahendus ei ole kõige paremini õnnestunud.

Sõna *värv*, nagu vastav sõna teistes keeltes, tähendab (1) värvimuljet ja (2) värvainet. Tähendus on selge kontekstist ja tegelikult igasugune kahemõttesus on välja suletud. Seepärast ei olnud õnnelik V. poolt võtta tarvitusele värvimulje jaoks sõna *värvus*. See oli seda õnnetum et V. võttis selle uue kohmakama sõna tarvitusele värvimulje tähenduses, missugune mõiste on palju sagedasem igapäevases ja teaduslikus keeles kui tähendus 'värviaine'.

Derivatsiooni alal V. polüseemia kaotamise ja järjekindluse taotlus on viind igapäevaste sõnade hulgalise asendamisele uute sõnakujudega. Üldtuntud polüseemia paljudes keeltes ilmneb selles et sama verbi tarvitakse nii transitiiv- kui intransitiivtähenduses, näit. inglise *grow, open*, prantsuse *croître, pencher*, saksa *landen, kochen*. Tähendus on selge kontekstist. Aavik tõi eesti keelde soome keele eeskujul seni ebaproduktiivse intransitiiv-(refleksiiv)sufiksi *-u* tarvituse. Selle abil moodustati olevaist transitiivverbidest intransitiivverbe, näit. *andma: anduma, keelama: keelduma, evakueerima: evakueeruma*. Vastavalt oma tähenduse eristuse ja järjekindluse põhimõttele V. rakendas sufiksi *-u* EÕS-s range järjekindluse ja süsteemipärasusega. Selle tagajärjel *-u* levis kiiresti ka verbidesse millel juba oli intransitiivtähendus, näit. *kabvatama, peatama, ulatuma, vi-*

hastuma, äparduma, emigreeruma, mille asemel enne tarvitati *kabvatama, peatama, ulatama, vibastama, äpardama, emigreerima*. Aavik ja mõned teised keelkorraldajad on sellise tarvituse vastu. Siiski tunne et intransitiivsus teatud verbitüüpides on seotud sufiksiga *-u* on sööbind kõneleja teadvusse. Raske oleks *u-d* kõrvaldada kõigist verbidest kuhu ta on levid, kuigi ta seal ei olnud tarvilik. ÕS-s on *u*-verbe tugevasti vähendatud, näit. seal antakse ainult *emigreerima, kulmineerima*, kuid teiselt poolt *degenereeruma*. Tarbetuist vahetegemistest verbi alal võiks veel mainida *asuma* (olevuste kohta) — *asetsema* (asjade kohta). Üleliigne oli ka lantsseerida sõnu *elunema, maksuma, kehtima, seisnema*, sest sõnad *elama, maksma, seisma* väljendavad samu tähendusi sama selgelt.

Palju poleemikat on tekitand V. poolt järjekindlalt rakendatud sufiks *-is*. Üldtuntud fakt keeltes on et sama sufiks väljendab niihästi tegevust kui ka tegevuse saadust, näit. inglise *building, decoration*, prantsuse *acquisition, logement*, saksa *Verlängerung*, soome *kirjoitus, rakennus*. Samuti eesti keeles sufiks *-(t)us | -(d)us* väljendab tegevust ja selle saadust, näit. *ebitus, kaunistus, pikendus*. Sargeli sõnad sufiksiga *-(t)us | -(d)us* ilma kontekstita kutsuvad esile just kujutluse tegevuse saadusest, konkreet- või abstraktmõistest, näit. *ebitus, kaunistus, joonistus, asutus, luuletus*, kuigi need sõnad võivad tähendada ka tegevust. Enamasti tegevuse tähendust väljendakse sufiksiga *-mine*, näit. *asutamine, luuletamine*, V. lähtudes mõnest rahvakeeles esinevast *dis: tis*-lõpuga sõnast mis väljendavad konkreetasja või -olevust, näit. *jahvatis, peletis*, rakendas reegli et siitpeale *us*-lõpulised sõnad väljendavad ainult tegevust, kuna kõigis konkreetasja väljendavais sõnades peab olema *-is*, näit. *ebitis, asutis, luuletis, joonistis, mälestis*. EKS-i keeleteoimkond sanktsioneeris selle reegli ametlikuks normiks a. 1932. Selle tagajärjel *-is* hakkas kiiresti levima *-us* arvel. *is*-sufiksi sellise leviku vastu tekkis opositsioon, mille tähtsamaks esindajaks oli Aavik ja mille tagajärjeks oli et *-is* hakkas jälle taanduma. Järjekindel V. printsiibi rakendus oleks nõudnud keelde juurdund sõnade hulgalist ümbertegemist, kusjuures raske oli tõmmata piiri kui kaugele siin minna. ÕS-s on, tarvitades V. enda

sõnu, *is*-tuletised surutud minimaalseisde raamidesse, nii et isegi selline üldtarvitatud sõna nagu *asutis* puudub ÕS-s. Oluline põhjus mis kõneleb *-is* vastu on see et ta on tarbetu. Mõnikord on raske vahet teha tegevuse ja selle saaduse vahel, ja keeletarvitaja seisab asjata dilemma ees. Sufiksil *-is* on peale selle ebameeldiv tundevarjund, kuna vanades sõnades *-is* tihti esineb pejoratiiv-sõnades, näit. *peletis*, *hernehirmutis*, *soperdis*, *käperdis*. Sufiksit *-is* tuleks tarvitada peamiselt, peale rahvakeelsete sõnade, sõnades mis väljendavad uusi vajalikke mõisteid, erit vahendeid, näit. *ergutis*, *elatis*, *kinnitis*, *tuletis*.

Püüdest eristada tähendusi V. lõi ka uue morfoloogilise kategooria: impersonaali infinitiivi ilmaütleva käände, näit. *mõeldamata*, millest tuletub adjektiiv *mõeldamatu* ja sellest substantiiv *mõeldamatus*, mis väljendavad tegevuse võimatust. Need vormid on tulnud tarvitusele ainult mõnes üksikus sõnas. V. lähtub eeldusest et senises keeles vormid *-mata*, *-matu* ja *-matus* on kahemõttesed, nii et näit. *võitmatus* tähendab: (1) olukorda et keegi ei ole veel võitnud, (2) olukorda et kedagi ei ole veel võidetud, (3) olukorda et kedagi ei ole võimalik võita. V. järgi *-mata* vorm on keeles aktiivtähendusega. Tegelikult sellel vormil võib olla niihästi aktiiv- kui ka passiivtähendus, vrd. (aktiiv) *ma olen veel söömata* ja (passiiv) *teine roog on veel söömata*. Enamasti adjektiivina *-mata* esineb just passiivtähenduses, näit *söömata roog*, *lugemata raamat*, kuna *-matu* väljendab tegevuse võimatust näit. *võitmatu armee*, *ootamatu sündmus*. Teoreetiliselt sõnal *võitmatus* võiks olla veel neljas tähendus: 'olukord et keegi ei saa kunagi võita'. Tegelikult *võitmatus* tähendab loomulikus keeles 'olukorda et kedagi või midagi ei ole võimalik võita', kuna kolme ülejäänud tähendust, kui neid üldse vaja on, väljendakse leksikaalselt, mitte grammatiliselt. V. tahab *mata*-ja *matu*-vormile anda ainult aktiivtähenduse, kuna passiivtähenduseks peaks *-ma* ees alati olema sufiks *-ta*|-*da*. See teeks küll senised vormid selgemaks ilma kontekstita ja võimaldaks mõneks juhul väljenduda ökonoomsemalt, kuid üldiselt see viis oleks ebaökoonoomne ja ühtlasi tarbetu, kuna praegune viis on samuti ühemõttene kontekstis. V. ei arvesta konteksti selguse tähtsust keeles, im-

plitsiivväljenduse ega valikuva morfeemi tarvituse võimalust. Et mõnel üksikul korral võib tekkida arusaamatus, sellepärast me veel ei pruugi tarvitada tuhandetel teistel kordadel teatud lisamorfeemi kus tekst on täiesti ühemõttene ilma selleta. Passiivtähendust on võimalik väljendada oleviku partitsiibi ja mitte abil. V. ettepaneku illustreerimiseks siin mõned ta enda poolt esitatud näited ühes traditsioonilise väljendiga sulgudes: *see toiming teostus täbele pandamata (täbele panemata)*, *võõras möödus täbelepandamatult (täbele panemata)*; kui tahetakse väljendada et *varas* ei pannud kedagi või midagi tähele, siis peab samas lauses väljendama kes või mis see oli, näit. *varas möödus mind täbele panemata*; ettepanek on *vastuvõetamatu (vastuvõtmatu)*, *loetamatu (mitte loetatav)*, *loendamatu (loendamatu)*, *kaalutamatu (mittekaalutatav)*, *oodatamatus (ootamatus)*, *lubatamatus (lubamatus)*, *vastuvõetamatu (vastuvõtmatu)*, *kardetamatu (mitte kardetatav)*, *seeditamatu (seedimatu)*, *edasilükkatamatus (edasilükkamatus)*. V. vormi võib siiski tarvitada mõne vajaliku adjektiivi puhul kus *matu*-vormil on senises keeles teine, aktiivne, väljakujunenud tähendus, näit. *mõeldamatu*, *täbelepandamatu*, vrd. *mõtle-matu* (see kes ei mõtle), *täbelepanematu* (see kes ei pane tähele). V. ettepaneku järjekindel rakendus koormaks meie keelt asjatute kohmakate väljenditega; eriti ebameeldivad on V. soovitatud vormid, nagu ta ise on möönand, *ta*-|*da*-verbidest, näit. *kirjutatamatu*, *loendatamatu*, *parandatamatu*, *asendatamatu*, kus aga senised vormid on sama selged.

Juba oma keelekorraldusliku tegevuse algusest peale V. taotles sünonüümide tähenduste kindlaksmääramist, olgu need vanad või uued sõnad. See sõnavara korraldus on positiivne siis kui sellega eristakse vajalikke eri mõisteid ja täidetakse lünki olevas sõnavaras. Näit. praeguses keeles me ei saa enam segi ajada sõnu nagu *and* — *anne*, *jubus* — *juhtum* — *juhtumus*, *käsitama* — *käsitama* — *käsitsema*, *vabel* — *vahest*, *übing* — *ühisus*. Pärast selliste sõnade tähenduste fikseerimist neid häälikuliselt osalt sarnaseid sõnu ei saa enam nimetada sünonüümideks, sest siin on tegemist täiesti eri mõistetega, kuna sünonüümide all mõistetakse sama tähendusega sõnu. Kui aga selgus midagi ei võida,

sis on meelevaldne sünonüümide tähenduste eristamine keelele kahjuks. Ebaotstarbekohane on kindlaks määrata sünonüümide tarvispiirkonda kui mingi sisulise vahega ei ole tegemist. Kui enne näit. kahte sünonüümi tarvitati valikuvabalt samas kontekstis, siis ei ole õige nende tarvitust meelevaldselt piirata eri kontekstidega. See ei tähendaks mitte üksi tahtlikku keele raskemaks tegemist ilma kasuta, vaid ka seda et tehakse võimatuks tarvitada üht või teist sünonüümi fakultatiivselt vastavalt stiililiste nõuetele, näit. rütmi ja vahelduse huvides. Nii on stiiluhvide vastane kindlaks määrata millal võib tarvitada üht või teist liiget järgmistes sõnapaarides: *ja* — *ning*, *aga* — *kuid*, *teineteise* — *üksteise*, *tarvis* — *vaja*, *eesmärk* — *siht* (üldkeeles). Määraes sidesõnadele *ning* ja *kuid* kitsa tarvispiirkonna võtame ära võimaluse väldida *ja* sagedast kordumist ja üldiselt eelistada lühemat sõna *kuid* pro *aga*.¹

Ülaltoodud kriitilised märkused ei vähenda V. suurt tähtsust eesti sõnavara rikastamise ja korraldamise alal, kaasa arvatud sõnatähenduste eristamine ja fikseerimine. Järgnevas vaatleme V. sõnavara rikastamise meetodeid.

Sõnavara rikastamisel V. kasutab, nagu teisedki keelekorraldajad, uute tüvede tarvitusele võtmist ja uute sõnade loomist olevaist tüvedest. Uusi sõnatüvesid V. hangib kõigist traditsioonilistest allikatest, näit. vanemast keelest *kõnd* : *kõnnu* (Einöde, Ödland), *lõiv*, *nekk* (kättemaks). Kõige ohtralt V. on kasutanud murdesõnu, mida ta on saand peamiselt Wiedemanni sõnaraamatust, kusjuures V. on tihti muutnud tähenduse, näit. *hõrgutis*, *kolju*, *kulles*, *käibima*, *lõöv*, *rase*. V. suhtumises võõrsõnadesse esineb kõiku mist. 1913 V. kirjutas: „Rahvusvahelisi kultuurisõnu tuleb meilgi parajal mõõdul vastu võtta. Võõraid paralleelsõnu ei ole meie omade kõrvale tarvis” („Voog” I). A. 1936 (ajakirjas Eesti Keel) ta heidab Aavikule ette et see eelistab laensõnu *närv*, *uur*, *klambriid*, *triiipus*, *reegel* oma sõnadele *erk*, *taskukell*, *sulud*, *kasvuhoone*, *jubis*. V. puristlik kaldumus ilmnes eriti õigusteaduse oskussõnade soetamisel, kus ta kooskõlas komisjoni

¹ Kirjakeele tegelikust pruugist olgu näitena märgitud et A. Mälgu teoses „Tee kaevule” I ja esineb 4110 korda, *ning* 1043, *kuid* 1304 ja *aga* 275 korda.

enamuse seisukohaga lõi massiliselt eesti-keelseid vasteid üldtuntud rahvusvahelistele sõnadele, nagu *alis* (objekt), *ülis* (subjekt), *hüvistu* (aktiva), *tarbvara* (inventar). Hiljem Nõukogude korra ajal ta mõistis „sellise tendentsi kahtlemata vääraks ning kahjulikuks” ning „Õigusteaduse sõnastikus” esinevad „puristlikud terminid” ülearusteks (Riias 1952 peetud keelekonverentsil; vt. Johannes Voldemar Veski keelelisi töid, Tallinn 1958, lk. 267). Soome ja teistesse hõimkeeltesse V. suhtub samuti nagu Aavik, vaadates neile kui kaugemaile eesti murdeile. Aavikust V. erineb selle poolest et ta paneb rõhku sellele et laenatavad sõnad oleks kooskõlas eesti tüvede tähendusega ja eesti keele häälikulise struktuuriga. Sajandi teise kümnendi algul Aaviku ja Ridala poolt lansseeritud soome laenudesse V. suhtub skeptiliselt, arvates et eestlase keeletunne ei tunnista paljusid neist omaks, kuna nad oma häälikulise kuju tõttu on sarnased eesti keeles olevate teiste tähendustega sõnadega, näit. *masendama*, *julm*, *mugav*, *sünk*, *rüht*, *kobilema*, *mõõnma*, *veetma*, *lakkama*, *hurmama*, *kogema*, *edustama*, *kuuluma*. Tegelikuses need sõnad said kiiresti eestlastele omaseks. Kui a. 1932 Aavik avaldab Eesti Kirjanduses ettepaneku üle 200 uue soome laenu kohta, märgib V. et soomest laenamise võimalus ei ole veel lõpuni ära kasutatud. Kritiseerides A. ettepanekuid V. märgib et sõnad, nagu *kuibtuma*, *jülbe*, *tuube* „ei vasta kõlaliliselt eesti kirjakeele maitsele” (peaks olema eesti keele häälikulise struktuurile); et eesti keeles on vasteid mis teevad laenamise ülearuseks, näit. sõnad *kalbe* (eesti vasted on: *kabkjas*, *kabvatu*, *pleekjas*), *pelk*, *kuibtuma*; et sõnad nagu *mutk*, *hillitsemä*, *hällitama* sugereerivad eestlasele midagi muud kui seda mis on nende tähendus soome keeles; et mõnel sõnal on eesti keeles enne teine tähendus, näit. *pula*, *tubrutama*; et muutmistüüp *pergama* : *perata* (pro *perjata*) on eesti keelele võõras. V. on ka ise mõned sõnad laenand soome keelest, näit. *bagema*, *kinnistu*, *korrus* (sm. *kerros*). Tšeremissi keelest V. võttis sõna *nulg* (Abies).

V. suhtumine Aaviku poolt harrastatud nn. kunstlikku keeleloomingusse, täpsemini kombinatsiooni- ja muundusmeetodisse (vt. Tauli, Tulimuld 1960, 293) näib olevat rohkem tundeline kui põhimõtteline. Tartus

1935 ilmund A. Kase, J. V. Veski ja J. Väinaste poolt koostatud raamatus „Eesti keele õpetus ja harjutustik keskkooli IV klassile” peatükis mis puudutab keele rikastamist ja mis on V. kirjutatud (vt. J. V. Veski keelelisi töid, 169) mainitakse uute tüvede juurdesoetamise teede all esimesel kohal „1) täiesti uute tüvede leiutamine, nende „väljamõtlemine””. Samas tuuakse kunstlikult loodud tüvisõnade näidetena peale Aaviku sõnade, nagu *relv*, *roim*, *laip*, *laup*, *lünk*, *reetma*, *taunima*, *veenma*, ka V. enda loodud sõnu, nagu *maak* (< *maage*), *puut* (< *puu*), *valk* (< *valge*), *rakkima* 'organiseerima' (< *rakendama*). Seega V. tõendab ise et ka tema tunnistab kunstlikku sõnaloomise meetodit. Viimati mainitud V. sõnad näivad olevat loodud samasuguse muundusmeetodi järgi nagu Aaviku sõnad *lünk* (< saksa *Lücke*), *taunima* (< prantsuse *condamner*) jts.; vahe seisab ainult selles et Aavik on võtnud aluseks võõrkeelse, V. aga eestikeelse sõna. Ent neid sõnu võib käsitada ka regressiv-derivatidena (vt. alamal), vrd. veel samas mainitud *sõltuma* (< *sõltus* 'tripp, silmus'), mõnd isegi tavalise derivaadina, vrd. *kehtima* (< *kehtima* 'raatsima'), kusjuures V. on meelevaldselt muutnud tähendust. Kuid V. on aluseks võtnud ka võõrsõna: A. Veski järgi V. on ungari sõnast *kés* (nuga) ja tšeremissi sõna *közö* (nuga) tuletand tüve *küh*-mis koos eesti liitega *-ik* on annud sõna *kühik* (sirge mõök, saksa *Degen*). Sellele vaatamata a. 1936 ajakirjas Eesti Keel arvestades Aaviku „Eesti õigekeelsuse õpikut ja grammatikat” V. heidab Aavikule ette et see teeb meelevaldselt ümber võõrsõnu, „asetades neis tähti — häälikuid hoopis teistsugustega, kui seda lubab keeleteadus. Võetakse näit. ladina *damnare* (< prantsuse *damner*) ja asendatakse selles *n* u-ga (*taunima*) või kirjutatakse saksa sõnas *Leiche* *ch* asemele oma tuju järgi *p* (*laip*) jne. jne. Säherdusi maailmas ainulaadsel teel ebakeeleteaduslikke sõnamoonusi taotellaksegi rohkel arvul importeerida eesti keelde, et muuta teda nn. uuenduslikuks, õigemini mitte-eestiliseks.” V. on tarvitand ka kontraktsiooni meetodit, näit. *lõuats* (< *lõuaots*), *mujalu* (< *mujal olu*), vrd. Aaviku *luger* (< *luukere*).

Me näeme, et olevaist tüvedest V. on moodustand uusi sõnu nii traditsiooniliste kui ra-

dikaalsete meetoditega. Liitsõnade alal V. on kasutand kõiki keeles olevaid võimalusi ohtralt. Mainigem siin ainult mõnd huvitavat. Nominatiivliitumist V. on kasutand arvukais oskussõnades, näit. *rakkkeha*, *õhkJabuti*, *alkoholmürgitus*, *gaasküte*. V. on siin rakendand ranget järjekindlust ja süsteemipärasust, mis on kaasa toond ka keeles kodunenud genitiivliitumuste hulgalist ümbertegemist nominatiivliitumusteks, näit. *lumivaip*, *suitskate* pro *lumevaip*, *suitsukate*. ÕS-s on hulgaliselt V. poolt fikseeritud vormidelt tagasi mindud traditsiooniliste genitiivliitumustele, näit. *subkrubaigus*, *tõkelaen* pro *V. subkurtõbi*, *tõlgelaen*. Kui suures ulatuses tarvitada kirjakeeles nominatiivliitumist, eriti ka küsimus, kas on otstarbekohane V. poolt rakendatud ulatuses vahet teha nominatiiv- ja genitiivliitumuste vahel, vajab põhjalikumat uurimist. Tõenäoliselt V. on siin läind liiale ega ole arvestand probleemi kõiki aspekte. Häälikulisest küljest nominatiivliitumustel on sageli see puudus et nad on raskemad hääldada ja rütmilt halvemad oma kõrvu oleva kahe pika silbiga, kuna genitiivliitumuste sidevokaal kergendab hääldamist ja annab parema rütmi. Vrd. näit. *laastkatus*, *peergokorv*, *rongkäik* pro *laastukatus*, *peerukorv*, *rongikäik*. See tähenduslik vahetegemine nominatiiv- ja genitiivliitumuste vahel, mis rahvakeeles esineb ainult erandlikult, on küsitav eriti siis kui tähenduslik vahe on peen ja häälikuline vahe nõrk, kui ühiskeel tarvitab mõlemaid vorme samas tähenduses või kui üht vormi võidakse mõista teise vormi tähenduses, näit. *kattevärv* (katteks olev värv) — *kattevärv* (kattele peale tõmmatud värv), *tõkepuu* (puu mis ükski moodustab tõkke) — *tõkkepuu* (üks tõkke sees olevaid puid), *merituul* (tuul mis puhub merel) — *meretuul* (mere poolt puhuv tuul).

Muudest nominaal-liitumustest on tähelepandavad adjektiivsed *s*-tüvelised liitumused, näit. *hulgisbind*, *esmasabi*, *kinnispant*. Verbaaltäiendsõna ideaalvormiks on tüvevorm, nagu on tavaliselt saksa keeles. Kahjuks eesti keel tarvitab enamasti *mine*-vormi *s*-tüve, kus paljas verbi tüvi oleks küllaldane ja *-mis* on täiesti üleliigne, näit. *lugemissaal*, *magamistuba* vrd. saksa *Lesesaal*, *Schlafzimmer*, kuigi K. A. Hermann a. 1886 soovitas *luge-raamat*, *magakamber*, *ujukoht*. Mõnikord on ka eesti keeles tarvitatud paljast tüve, näit.

avamäng, küsimärk, supelkostüüm. V. on seda moodust kasutand oskussõnade loomisel, näit. *levilaim, ujuleht*. Osalt V. on tarvitand isegi lühendatud verbitüve, näit. *bargoks, libisülg*. V. on rakendand oskussõnades ka kombinatsiooni substantiiv + verb, näit. *kaelavõrustatud, rataskaaritsev, ristikulebistatud*, mida on tarvitatud ka saksa terminoloogias, näit. *gasbetribenes*, ja mis tuletab meelde ka eriti rootsi pressis levind tüüpi *pistolbeväpnad* jts.

Kõige ulatuslikumalt V. on kasutand derivatsiooni. Ta ei ole tarvitand mitte üksi keeles levind sufikseid, vaid on teind produktiivseks ka sporaadset esinevaid sufikseid ja on tarvitand sufikseid seni esinemata kombinatsioonides. Mainigem siin ainult mõnd huvitavat V. poolt tarvitatud sufiksit: *-e* : *-me* (*teade* : *teatme*), *-istu* (*nimistu*, *vesistu*), *-jas* (*piimjas*), *-la* (*asula*), *-li* (*kabeli*), *-m* (*andam*), *-mu* (*elamu*), *-mus* (*kaemus*), *-nd* (*talund*), *-ti* (*jabuti*); rahvakeelsest sõnast *väänel* V. tuletas sufiksi *-l* (*tundel*), sõnast *kõlblus* sufiksi *-las* (*kõlblas*, *tundlas*). Tähelepanav kuid mitte õnnestund on V-l katse leida vastet saksa *ent-* ja ladina *de-* prefiksile verbides, milleks ta tarvitas karitiivsubstantiivile liituvat transitiivsufiksit *-ta*, mis andis verbisufiksi *-tustama* (*värvitustama* 'entfärben', *relvitustama* 'desarnmeerima'). Samas tähenduses V. tarvitas veel prefiksit *ird-* (*irdlubjastama*). Igati rahuldav morfeem selle kategooria väljendamiseks eesti keeles seni puudub.¹ Verbisufikseid V. on liitnud ka partiklitele, näit. *nii* : *niitama*, *sedasi* : *sedastama* (konstateerima).

V-le on teatud õigusega ette heidetud derivatsiooniga liialdamist. See etteheide võib leida kinnitust põgusast pilgust EÕS-i lehekülgedele. Samast tüvest tuletatud derivaatide puuduseks on see et nad väga vähe erinevad üksteisest häälikuliselt, mistõttu keeletarvitajale tekib raskusi tähenduste meespidamisel. Käesolevas artiklis ei ole võima-

¹ Olgu märgitud et partiklit *ära* ei saa eesti keeles selleks otstarbeks tarvitada, kuna *ära* väljendab lõpetatud ehk tulemuslikku tegevust (perfektiiv, resultatiiv), vrd. *ära müüma*, *ära sööma*, mitte kunagi aga verbi tüvega väljendatud tegevuse tühistamist. Seepärast *ära staliniseerima* võib tähendada ainult staliniseerimise lõpule viimist, lõplikku ehk täielikku staliniseerimist. Võõrsõnades on kõige parem tarvitada prefiksit *de-*, vrd. *demilitariseerima*, järelikult *destaliniseerima*.

lik puudutada lähemalt probleemi milliste mõistete jaoks uute sõnade hankimisel on otstarbekohane tarvitada derivaate ja liitsõnu ja milliste jaoks tüvisõnu, ja kuidas kooskõlastada süsteempärasuse põhimõtet, mida V. on arvestand, ja põhimõtet et tähenduselt seotud sõnad mis võivad esineda samas kontekstis peavad olema häälikuliselt tugevasti eristatud, mida V. ei näi olevat arvestand. Kui V. poolt loodud oskussõnade hiiglahulk võtta lähema uurimise ja kriitika alla, siis V. eksimuste arv vist suureks ei osutu.

Sufiksilise derivatsiooni kõrval V. on kasutand ka kõige elegantsemat ja ökonoomsemat tuletusviisi, otsest tuletust nullmorfeemiga, s. t. uus sõna tuletakse olevast sõnast ilma igasugu afiksita, kasutades paljast tüve. Nii viisi tuletub eesti keeles rida verbe noomeni tüvest, näit. *tahm* : *tahmama*, *hari* : *harja* : *harjama*, *luba* : *lubama*. Wiedemanni sõnaraamatus esineb veel rida selliseid verbe, mis V. võttis EÕS-sse ja Muuk VÕS-sse, kuid mis kahjuks laiemalt tarvitusele ei ole tulnud, näit. *sang* : *sangama* (sangaga varustama), *külm* : *külmama*, *kips* : *kipsima*, *pilv* : *pilvima*. Nende eeskujul V. on loond veel uusi, näit. *pärg* : *pärgama*, *raha* : *rahama* (rahaga varustama), *tõde* : *tõdema*, *menu* : *menuma*. Selle ökonoomse tuletusviisi võimalused eesti keeles ei ole kaugeltki ammendatud ja selle meetodiga me võiks saada veel rea vajalikke verbe. Olgu mainitud et Eesti Teadusliku Seltsi Rootsis keeletoimkond on allakirjutanu ettepanekul soovitand *kõhn* : *kõhnama*, *telk* : *telkima*, *meik* : *meikima* (make up-i tegema), *lint* : *lintima* (lindile võtma). Partikli *ära* tüvest V. on selle meetodiga loond verbi *äräma* (absagen, kündigen). Sama meetodiga saab verbidest tuletada substantiive mis väljendavad tegevust või selle tulemust. See on tuntud eriti inglise keelest, näit. *cut*, *move*. Ka eesti keeles on niisuguseid substantiive, näit. *nuuma* : *nuum*, *püsuma* : *püsi*. Wiedemanni sõnaraamatus ja VÕS-s on palju selliseid substantiive mis aga ei ole tarvitusele tulnud, näit. *põlema* : *põle*, *triikima* : *triik*. V. on loond veel uusi, näit. *levima* : *levi*, *ravima* : *ravi*. Võrdluseks olgu tähendatud et soome keeles tarvitas seda meetodit Volter Kilpi, näit. *pürkiä* : *pürki*, *kaatua* : *kaatu*. Üldiselt tuleb eelistada otsest tuletust sufiksiliselt.

Eesti keeles on rida denominaalverbe kus

sufiksiline vorm esineb kõrvu ilma sufiksita vormiga. Wiedemanni sõnaraamatus ja VÕS-s on terve rida selliseid ilma sufiksita teisendeid mis kahjuks enamasti ei ole praeguses keeles tarvitusel, näit. *haruma* | *harunema*, *ridama* | *reastama*, *vargama* | *varastama*. V. mõjul on osa neist tulnud tarvitusele, asendades enne tarvitusel olnud sufiksilise vormi, näit. *hävima*, *tutvuma*, *ravima* pro *hävinema*, *tutvunema*, *ravitsema*. Selle meetodiga me võiks veel rea sufiksilisi verbe asendada otseste tuletistega, vrd. ETSR-i keeleteoimkonna *lintima* pro *lindistama*. *ta*-verbide puuul see väldiks impersonaali kakofoonse *tatakse*-vormi, vrd. *lindistatakse* — *linditakse*. V. teene on ka see et ÕS-sse ja VÕS-sse võeti sellised lühemad võõrsõna vormid nagu *amnestima*, *barrikaadima*, *boikottima*, *eksperimentima*, *normima*, *protestima*, *remontima* jne., kus tarbetu võõrsufiks *-eer* on ära jäetud. Kahjuks suurem osa sellistest verbidest, mille piirkonda oleks võind veelgi laiendada, ei tulnud vastava informatsiooni ja propaganda puudusel tarvitusele ja jäeti hiljem ÕS-st hoopis välja.

Regressiiv-derivatsioon on uue sõna tuletamine analoogia teel tõelisest või näilisest derivaadist derivatsiooniafiksi eraldamise teel. Seda esineb näit. prantsuse, inglise, saksa ja hispaania keeles. Näit. inglise keeles sõnast *editor* on tuletatud verb *to edit*. Ulatuslikult rakendati seda meetodit ungari keeleuenduses, näit. verbist *romlik* (halvenema) tuletati *rom* (varemed). Sama meetodit on tarvitatud taani ja tšehhi keelekorraldajate poolt. Eesti keeles on seda meetodit kasutanud V., kes ise selle kohta ütleb: „Murde- resp. rahvakeelest on võimalik välja koorida *libttüvesid*, mida otseselt saab kasutada eri sisu väljendamise vahendina” (Veski keelelisi töid, 264). Sel teel V. on loond näit. *ajend* < *ajendama*, *eelis* < *eelistama*, *omand* < *omandus*, *omandama*; *tõend* < *tõendus*, *tõendama*; *väljend* < *väljendus*, *väljendama*; *värd* < *värdjas*; *vohama* < *vohatama*, *vaidama* < *vaidlema*, *tarbima* < *tarvitama*, *tõkkama* < *tõkestama*, *üttama* < *üttelema*, *hund* < *hunnitu*.

Kokkuvõttes võime öelda et V. ei ole mitte ükski äärmiselt produktiivne, vaid ka julge sõnalooja, kes kaugeltki ei ole piirdund traditsiooniliste sõnaloomisviisidega, vaid on rakendand vägagi julgeid, radikaalseid ja

„kunstlikke” meetodeid. Kõiki neid meetodeid V. on rakendand hiiglaslikus oskussõnade loomise töös.

Teadusliku terminoloogia küsimused on olnud päevakorral eesti keelekorralduses ärkamisajast saadik: juba a. 1879 otsustas Eesti Kirjameeste Selts asuda selle ülesande lahendamisele, kuid tegelikkude sammudeni jõuti alles 20. sajandi algul. V. avaldas juba aastal 1907 Eestimaa Rahvahariduse Seltsi kirjanduse-osakonna juhatause nimel ajalehtedes üleskute oskussõnade kogumiseks ja korraldamiseks. Süstemaatne töö sel alal algab Eesti Kirjameeste Seltsis a. 1908 matemaatika terminite kogumisega. Enne seda oli Eesti Üliõpilaste Seltsis alatud arstiteaduslike oskussõnade ja eesti taimenimede kogumisega. 1909 ilmub trükist esimene eesti oskussõnastik „Mathematika sõnastik” Eesti Kirjanduse Seltsi keeleteoimkonna toimetusel. Järgnevad „Maadeteaduse sõnad” 1910, „Maadeteaduse sõnastik” 1911, „Keemia sõnastik” 1914.

V. rakendus terminoloogia töösse alates a. 1916, mil ta hakkas osa võtma botaanika oskussõnade komisjonist, oskussõnade tegelikust korraldamisest ja loomisest. Siitpeale algas V. pidev töö mitmesugustes oskussõnade komisjonides, mille tulemuseks oli ajakohane eesti teaduslik terminoloogia, mis võimaldas eesti keeles käsitleda mitmesuguseid teadusi kirjanduses ja ülikoolis ning välja anda Eesti Entsüklopeedia. V. töö ulatuslikkusest annavad aimu A. Kase poolt V. 65. sünnipäevaks a. 1938 kogutud andmed. Selle ajani V. oli osa võtnud 3192 oskussõnade komisjoni istungist, mille tulemusena trükis oli ilmud 32 oskussõnastikku, mis sisaldasid umbes 65.000 oskussõna, kuna umbes niisama palju komisjonide poolt välja töötatud oskussõnu oli veel trükist ilmutata. Muidugi ei ole kõik oskussõnastikes esinevad sõnad uued sõnad, vaid väga paljudel juhtumitel on siin tegemist vanade üldkeeles tuntud sõnade tähenduse piiritlemisega vastavalt terminoloogia nõudeile. Sellest hoolimata on uute sõnade hulk neis oskussõnastikes ulatuslik. Osa neist on tuntud ainult vastava ala spetsialistidele. Väga palju oskussõnad on saand aga omaseks ka igapäevases üldkeeles, näit. *elamu*, *käitis*, *omand*, *liiklema*, *istung*, *laekur*, *koosnema*, *sõltuma*, *asula*, *sajand*, *leiuutama*, *arstim*, *imik*, *nakkus*,

pisik, rase, ravi, ilmastik, väetis, joonis, trükkis. A. Veski andmeil on zooloogia, botaanika ja arstiteaduse alal V. kaastegevusel igas teaduses varasema oskussõnavarale lisandund umbes 1000 uut väljendit, kuna keemia, agronoomia, õigusteaduse, majandusteaduse ja geograafia alal on igas teaduses lisandund 500—700 uut oskussõna (Emakeele Seltsi IV aastaraamat, Tallinn 1959, 24—). Oskussõnade seas on ka selliseid mis ei ole tarvitusele tulnud vastaval

erialalgi. Niisuguseid sõnu on kõige enam õigusteaduse rahvusvaheliste võõrsõnade vastete seas.

J. V. Veski meil on tegemist eesti keelekorralduse suurmehega. V. on hiilgav näide sellest mida eesti töökus ja visadus võib saavutada vaimsel alal. Eriti tänuvõlglane V-le on eesti teadus. Kõik kultuuriteadlikud eestlased saavad auväärt juubilarile, ühe viljakama töömehele eesti kultuuripõllul, 1963. a. suvel oma parimad tervitused.

ANDRUS SAARESTE

ALUSE JA ÕELDISE VASTASTIKUSEST ASENEMISEST EESTI KIRJAKEELES LAIENDI JÄREL

Kui lause algab laiendiga (adverbiaali ehk määrusega või objekti ehk sihitisega), ja muidugi ka siis, kui lauset laiendab eelnev kõrvallause, otsene kõne või küsisõna, siis eesti ühiskeeles, rahvakeeles (murretes¹) ja kirjakeeles on võimalik tarvitada, on võistlemas kaks järjestust: a) nn. „esialgne” ehk otsene, direktno ehk „normaalne” subjekti ja predikaadi asetus, Laiend (kõrvallause jne.)-Subjekt-Predikaat ja b) nn. paigavaetus ehk kaudne, indirektno järjekord ehk inversioon: Laiend-Predikaat-Subjekt. Nõnda on siis võimalus öelda ja kirjutada: Hommiku vara *peremees oli* juba põllul, Seda tööd *mees ei tunne*, Kui ma jaama jõudsin, *isa oli* vastas, Kas *Mari elab* siin?, aga ka Hommiku vara *oli peremees* juba põllul, Seda tööd *ei tunne see mees*, Kui ma jaama jõudsin, *oli isa* vastas, Kas *elab Mari* siin? Need üldse eesti sõnadejärjekorra väga suurest vabadusest tingitud mõlemad teisedid aga muidugi ei tähenda seda, et need rööbiti tarvitused oleksid täpselt samaväärsed, vaid neil on ilmsed sisulised, stiililised ja sageduse vahed. Seda erinevust meie keele vanemais õpikutes pole ligemalt selgitatud, ehk küll kirjakeel kumbagi tundis. Alles soome keele lahkumineva sõnajärgjega lähem tutvu-

mine tõi keeleuundusega selle küsimuse meil päevakorrale. Nõnda Joh. Aavik a. 1914 („Kas uuendada või mitte”, lk. 32 jj.) esitas juba nõude (kuna asetus Predikaat-Subjekt oli normiks, üldmaksvaks pääsesmas): kui lause algab laiendiga, lubatagu siis subjekti ja predikaadi inversiooni kõrval tarvitada ka esialgsemat järjekorda: Subjekt-Predikaat, mitte siis ainult näit. Eile *sõitis peremees* linna. Seda kuuldes *vihastas härra* hirmsasti, vaid sallitagu ka: Eile *peremees sõitis* linna, Seda kuuldes *härra vihastas* hirmsasti. Sellel seisukohal ta on püsinud ka tänini, vt. ms. tema „Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika” a. 1936, peat. Sõnade järjekord, lhk. 158 jj. See tollaegse kirjakeele tundjaile uudisena paistev aluse ja öeldise pakutav asetus tundus mõistagi „uunduse-na” ja teda ümbritses kohe uudsusele omane võlu, nii et paljudki kirjamehed asjasse süvenemata ja oma kõnekeele tunnet ligemalt kontrollimata kaldusid järgnevail aastakümneil seda vastset võimalust kui ainuõiget juba järjekindlalt tarvitama. Sellele liialdusele astus vastu (peale allakirjutanu a. 1936 artiklis „Eesti õigekeelsuse päevaküsimustest”, ka eriraamatuna lhk. 54 jj) a. 1940 ka meie tänavune juubilar, meie tegeliku keeleteaduse vanameister, prof. J. V. Veski (ajak. „Eesti Keel”, lhk. 206—11, vt. ka

¹) Vt. soome keeleteaduslik ajakiri „Virittäjä” a. 1960, lhk. 293—301.

tema koguteost „Johannes Voldemar Veski keelelisi töid”, Tallinn 1958, lhk. 154 jj.), kus ta toonitab eesti keeles laiendi järel inversiooni üldisemat esinemist: „Harilikult toob (laiendi) ümberpaigutus enesega kaasa... lause pealiikmete — aluse ja öeldise inversiooni, s. o. kohavahetumise ehk ümberpaigutamise”, näit. siis Raamatut *loeb pois*. Sealsamas joone all ta esitab isegi „ees-ti sõnade järjekorra kohta kehtiva juhise”, mis on aga omakorda, nagu allpool näeme, teatav liialdus: „kui pealause pealiikmete ees esineb mingi lauseliige, liigerühm või kõrvallause, siis on selle pealause alus ja öeldis t i n g i m a t a (aut. sõrendus) inverteerunud. Vastasel korral on lause oma sisult moonutatud, mõttelt taibatamatugi, oma ehituselt... pentsik. Säherduse inverteerimata pealiikmetega laused on näit. järgmised aegadeledes avaldatud sõnastised: Taksiautodest kodanikud eelistavad nägusaid masinaid, Vasa küe hobune hammustas luuni läbi... Tartu asendi loodus on määranud ise... Relva poisikene oli saanud oma kaasõpilaselt”. Et esitatud laused on hoopis keelevigased, eelarvamuslikult abitult koostatud, selles muidugi pole vähematki kahtlust. Hiljem, a. 1955, J. V. Veski peatub veel kord samal küsimusel, vt. „Emakeele Seltsi aasta-raamat” I, lhk. 74—75.

Näeme siis küsimuses lahkuminevaid seisukohti nii tegelikel kirjakeele tarvitajail kui ka keelemeestel. Kuidas on siis tõeline olukord meie keeles laiemas ühiskondlikus ja ajalises ulatuses ja missugustel tähenduslikes v m. tingimustes kord see, kord teine järjekord esineb? Mürrete alal on seda autor kolme aasta eest juba selgitanud („Vir.” 1960, lhk. 293—301). Järgnevas püüame seda teha meie paremate ja mõõduandvamate autorite puhul vanemas (peam. uue testamendi ja piibli tõlgete esimeste trükkidega a. 1715 ja 1739 alustades) ja uuemas kirjanduses.

Juba ette olgu siin märgitud, et kõigil eri tingimustel, s. o. kas lause algab adverbiaali või objektiga, kas kõrvallausega või otsese kõnega, kas tegu on küsilausega või jälle kas subjektiks on substantiiv või muu noomen (s. o. numeraal, mittetpersonaalne pronomen) või on aluseks personaalpronoomen, — ja kuna igal korral ju pole omavahel mitte puhtmehaaniliselt võistlemas kaht eri-

nevat pruuki, Subj.-Pred. ja Pred.-Subj., vaid vahe on alati sisus, tähenduses, stiililistes varjundeis, — siis muidugi ei ole mõtet kõnesolevas küsimuses esitada keeleainestikku, lauseid statistiliselt, nagu paljude muude ja nimelt mehaaniliste, mitte sisuliselt võistlevate või üldse võistlevate keelesugemete, näit. häälikute või samatähenduslike sõnade või vormitunnuste puhul. Võiks ainult lausuda seda, et kui võistlevaist järjekordadest on ühele siin valgustuseks toodud valdavalt vähem lausetsitaate kui teisele, siis see osutab üksnes seda, et ühte asetustüüpi meie kirjakeeles või teatul kirjamehel esineb suhteliselt haruldaselt, selleks näiteid peab hoolega alles otsima, kuna vastupidisel, s. o. suure enamiku puhul neid tekstides leidub külluses.

Laiendi järel
I. Adv.-SubjSubst. (Pron.) Pred. 13

1. Sest temma *kaupleminne* on parrem kui... (Sal. Öp. 3,14) | 2. Sest *se olleks* tulloke, mis põlletab (Hi. 31,12) | 3. rikkal tallomehhel... suured *majad ollid*, mis temma isse keik ei tarwitsend (Arv. J I 53) | 4. Kül siis hea *piddo olleks* meie maal! (Arv. J I 107) | 5. Sest ajast *ükski* ennam *ei julgend* moisa rehhe jure wargale minna (Arv. J 58) | 6. Seläbbi siis *Herm* suwwel keik omma murred omma ennesa tallo eest *wois kanda* (Arv. J 58) | 7. siis *Heddi tabtis* jälle kojo minna (Willm. J³ 134) | 8. Agga teisel homikul *Peio poisid kulutasid*, et... (Holtz L 125) | 9. sel ajal... innimestel õlps ja laddus *ello olnud* (Masing MN II 18) | 10. Agga kõigis paigus meie rahwal se *wiis peetawaks* (Mas. MN III 250) | Ommetige selgi *innimesed ellawad* (Mas. MN III 171) | 11. mõnnes paigas *naesterahwas* wokki neljapäwal *ei liguta* (Mas. PW 146) | 12. sedda möda kuida kéllegi *jõud sállis* (Mas. MN IV 109) | 13. sure ruttoga õtse kui kerge ehk eddew *innimene ärra läks* (Mas. MN II 130) | 14. Teine pääw, wasta õhtut, *pois tulli* kõrtso (Mannteuffel WNE 24) | 15. Öse *unni ei tulnud* mõ silmi (Mannteuffel A 40) | 16. Vanal põwel üksnes võera laulu *kõristajad krooksuvad* nüüd oma lugu (Kreutzw. PS 6) | 17. kiskjail metsalistel wägga mõnus *ninna on* (Kreutzw. M 14) | 18. Selle wastusega *mees ei tabtnud* leppida (Faehlm. KK

49) | 19. Arwaste *pissuke ellajas üllese üp-pab* (Faehlm. „TWKal.” a. 1842) | 20. Siis *paw* omma tullise pallawusega kõik *arrapõl-letab* (Faehlm. ib. 43) | 21. Kuival ajal mõisa *wäljad saivad* valmis (Faehlm. KK 42) | 22. Selle vastusega *mees ei tahtnud leppida* (Faehlm. KK 49) | 23. Jubba *nälgi kobbendab* kaelkotti (Faehlm. KK 41) | 24. jubba jälle *üks läks* lahti (Faehlm. KK 50) | 25. Vana aja sõdadel suurt *seadust ei olnud* (Hurt PISA 69) | 26. neile selle töö peale *viland jõudu ja võimu on* (C. R. Jakobson MK 20) | 27. varsti *tuuled hiilisid* uueste kiirel sõidul läbi metsade (Mändmets K 92) | 28. Aina *kogudus* ilmakauges kirikus *laulab* ning orel mängib (Vilde MP 234) | 29. Valjust hüüdest *sõjasarv õigeneb* sirgeks (Tassa N 22) | 30. Sellepärast *tädi* mu oma juurde *wõttiski* (A. Jakobs. VPA 213) | 30 b. Järgmisel päeval *Indrek tahtis* üheskoos minna kinno (id. TÕ IV³ 139) | 31. Siis *mullikas* enda lahti *kiskus* ja Mäe õue *jooksis* (Tamms. TÕ I 509) | 32. Aga nüüd *poiss jäi* äkki tõsiselt tüdrukule otsa vahtima (Tamms. TÕ V³ 284) | 33. Juba see saladuslik *surtsumine kostiski* nõnda ligidalt, et . . . (M. Raud KK 204) | 34. Vähehaaval ju *kogemused* küll *tegid* pisut hõlpsamaks ta vedrutuse (Raud KK 181) | 35. Sellelt lõuendilt *Tiit leidiski* õige huvitavat vaatamist (Raud KK 149) | 36. Siis võrgus *vedeleja kobbks* kangesti neist vaik-selt lausunud sõnadest (Raud KK 159) | 37. Nõnda need *päevad jätkusid* (Raud KK 162) | 38. siis *Leo* muudkui *kebib* aga ette-tuppa (Tigane S 194) | 39. Järgnevatel päevadel *Tiina sai* tüdrukuga jutule (P. Krusten H 136) | 40. Ja siis nagu *Vidrik istubki* äkki pidulauas (Mägi K 144).

I². Adv.-Pred.-SubjSubst.(Pron.)

1. Siis *teggi Moses* ühhe wask-maddo (4. Moos. 21,9) | 2. Siis *käksid need inglid* Lotti jouda (1. Moos. 19,15) | 3. Siis *läks* Jojada *poeg* Penaja ülles (1. Kun. 2,34) | 4. Sel päwal *peab* Egiptuse-rabwas . . . wärisema (Jes. 19,16) | 5. Siis *tousid* keik needsammad *neitsid* ülles (Mt. 25,7) | 6. Siis *wötsid Peter ja Marri* sallamiste kokko arwada (Arv. J II 33) | 7. Sel astal *olli* hea *wiljawaos* olnud (Arv. J I 56) | 8. siiski *olli* temmal seal wägga raske *piddo* (Arv.

J I 112) | 9. *seddawisi läbbab keige parrem jutlus* mitte arro tulesse (Willm. E 15) | 10. Warsti essimesel aastal *olli willi* sandiste kaswanud (Luce N 28) | 11. Siis *läks Kadri* ühhel Pühha-päwa õhtul Sare Jürri perrese (Holtz L 119) | 12. ommiti *sowis* temma *südda* temmale sedda õnne (Holtz L 41) | 13. Kaugel siit-launa pole *weab* üks *Ma*, mis Silonimaks hütkakse (Holtz L 653) | 14. Siis *tullid* ühhel laupäwa õhtul *kaks meest* ratsa (Holtz L) | 15. Itali ja Prantsuse maal *läbbe* perremees kārroga linna (Mas. MN III 349) | 16. Täna hommiko on kaks Inglis-maa laewa täna *jõundnud* (Mas. MN IV 257) | 17. Paar tundi pärrast tedda, *tulli Keisri näl*, Prints Oranien (Mas. MN IV 153) | 18. sel ajal *ajasid* kõik *wõerad* maad . . . omma kaupa . . . Tartusse (Mas. MN I 42) | 19. Nüüd *ollid inimesed* jo tele õskand (Mas. MN III 279) | 20. Oue wärrawas *seisid kaks kuuske* püsti (Mannt. A 66) | 21. Nende kolme hulgast *küssis üks* (Mannt. WN 51) | 22. Sest siis *sündis* mul se *mõtte* (Suwe Jaan WS VI) | 23. Nüüd *olli Bonapart* korruga waeseks wabbakd mehheks sanud (Suwe Jaan WS 196) | 24. Siin parremat kät põllul *olli rukkis* päid teggemas (Faehlm. KK 55) | 25. Ülle Emma-jõe *olli* ennemuiste *pu-sild* (Faehlm. „TWKal.” 1848) | 26. Al keldris on *suklemise paik* ehk saun (Kreutzw. M 42) | 27. Suremal ulgal *ei olle* mitte weel sesuggust *mõttet* tõusnud (Kreutzw. M 112) | 28. Neil *käis* otsekuu üks nägemata *talotaja* kõrwas (Kr. PS 3) | 29. Aga Suntsi peres *ei olnud* vanal põlvel sedagi *rikust* (Kr. PS 4) | 30. nüüd on *sedda rohto* jubba mitmes kohhas prugitud (Kr. S I 29) | 31. Warra *piddid poisid* jubba tenima hakkama (Jannsen S V 142) | 32. No siin Wiso küllas *olli* agga üks ainus *tonk* (Jannsen S VI 68) | 33. Ta ümber *olli* kar-tohwli ja kapsa *aed* (Jannsen S VI 68) | 34. ühhe waino künka peäl *seisis üks* pool saksa, pool tallo moodi *maia* (Jannsen S VI 68) | 35. Peäle sedda *ollid* mõllemil pool külges rabba *laukad* (Jannsen S II 28) | 36. Astijärve kaldail *tulivad* . . . *parved* hulgana kokku (Hurt PISA 64) | 37. Meie ajal *vae-vab* ja *wäsitab* küll *sõda* (Hurt PISA 68) | 38. aga siiski on ka sõal oma *seadus* (Hurt P 68) | 39. Kui üks mees *tõusevad* kõik üles kui tarwis (Hurt PISA 74) | 40. Kunstide ja teaduste tööde najal aga *ajavad* iga rahwa

vaimu-ehed ja *ehitused* nähtavale (Jakobs. KIK 44) | 41. villast saavad kuued, *kamsoid* (Jakobson L I 11) | 42. Jo kõige esimesest aeast peale *näitavad* ennast kristlikus kirikus *kaks* *beitust*, kes üksteise vastu seisavad (Jakobson KIK 49) | 43. Kahtlaste mõtetele *tuli* sügavama mõtlemise ja proovimise järele see kindel *vastus* (Veske EKHÖ III) | 44. Nüüd on tal silmanähtavalt teine *seisukoht* (Grenzst. PA 1) | 45. Teisel teel *lebbiv* rahvuse *lipp* (Grenzst. PA 2) | 46. Lapse näole *ilmub* jälle seesama vanakese *tõsidus* (Liiv V² 20) | 47. Lõuka ees peeru valgel *kedrab* Muldmäe *perenaine* takku (Liiv KL 46) | 48. Aga selles pääs *on midagi*, mis ei tea ütelda, kas võerastama ehk imestama paneb (Liiv V 13) | 49. Näe, säält on ometi *tuul* katukse lahti kangutanud! (Liiv V 12) | 50. Imestades *jäeb* võeras *vaataja* lõikavast külmast hoolimata silmapilguks järvede järve kaldale seisma (id. KL 13) | 51. Viimaks *jäi kõik* tükiaks ajaks jälle pimedaks (Bornhöhe T 101) | 52. Nüüd *õnnistasivad* *papid* teda püha kujuga (Kitzb. M² 26) | 53. laudpõrandale *jäi* mahalastust tantsust ja simmanist valge *rõngas* järele (Kitzb. Külaj. I—II² 128) | 54. küll *kattis* neitsi niudeid süsimust *õnu* (Kitzb. M² 67) | 55. Siis *võisid* loomud rangid kaelasid võtta (Kitzb. K V 79) | 56. Unenäona *kõikusivad* imelikud *pildid* (Kitzb. M² 65) | 57. Nagu inimeste- ja ingliskeeli *mõistis* see kell kõnelda (Haava VPE) | 58. Selle koha peal *võiks* inimene rikkaks saada (E. Peterson P III 15) | 59. Liisale *oli* niisugune *tõmbamine* niisama vastu meelt (E. Peterson P III 16) | 60. Varsti *ühineb* vana Madise *piibusuits* aurava põllu halli suitsuvinega (id. Kol. 7) | 61. Siin *armastas* Jaan magada (id. P I 16) | 62. Särgi ja pükste väel, . . . , *vaatas* Madis . . . leegitsevasse tulde (id. Kol. 5) | 63. Tihti pääle *silmitseb* põllumees heinaajal „vesipaati” või „Noa laeva” (Kivi R 38) | 64. Nagu mutimulla mustav hunnik *lõmmitab* *urtsik* pemehe põldude serval (Vilde KM 40) | 65. Künklikel külmal põrandal *komistab* su jalga (Vilde KM 41) | 66. Küla keskel *oli vainu* paarkümne sülla pikkuse mudalombiga (Vilde MS 276) | 67. Pruunikalt mustavatel põldudel *liikusivad* *naised* (Vilde MS 278) | 68. Mõni minut hiljem *magas* terve talu (Vilde MS 294) | 69. ta näo üle *lendas* *tusane vine* (Vilde AM 178) | 70 Siin *oli kõik*

veel endisel olul (Vilde PK² 15) | 71. Harilikult kella üheksa ümber *haigutab* herrastemaja unine *ees-nks* (Vilde MP 9) | 72. Nõnda *kaob* kärmeste Jaska kapjade alla esimene verstade *kümme* (Vilde MP 231) | 73. Roorädist *tõusid* üles merilindude *kablud* (Mändmets HK 7) | 74. Saunavajas *seisab* suur *pada* (Mändm. IT 20) | 75. Siis *pöörsid* *inimesesööjad* üle ibesoo ranna poole (Tuglas S 55) | 76. siingi *äratab* tähelepanu kindel *arenemisjoon*, sidevus ja loogika (Tugl. T V 63) | 77. siis *langes valgus* põrandalle (Tuglas PU 11) | 78. Sel hommikul *tõusis* *Isand* väga vara (id. ib. 5) | 79. Tagaotsa aknast *hõõgus õhtukuma* läbi punase klaasi (id. S 112) | 80. nende ümber *luhtas nõgesid* haruldases lihavuses (V. Grünthal „NE Aj.” 443) | 81. Iseäranis kergesti *võivad* värvi *varjundused* ümbruse mõjust teiseks moodustuda (V. Grünth. „EKra” III 232) | 82. Soome-Ugri rahvaste alal *ei ole* kunagi kaubanduslikka suuri *tsentrumid* tekkinud (id. ib. 278) | 83. Siia *on* Viru rannamehed enesele vabuaja teinud (Rid. R 54) | 84. Isalikult *ringutab* *taat* teist kord (Oks N 14) | 85. Mitte põhjusest *ei varunud* *vanaeit* enast nii vara värava taha (Oks N 34) | 86. Imelikult selgesti *esines* see *kõik* Mardi ähmasele peajaule (Tamms. R² 120) | 87. Villule *oli* siis *isatalu* maalapiks, kus ta (Tamms. KP 22) | 88. luis-kontes *uimles* mingisugune *magus valu* (id. KP 3) | 89. Tuppa ja kambri *tungisid* *rõngasninad* kohe (id. TÕ I 22) | 90. Nii kui nii *ei ole* piima tarbeks (Tamms. TÕ I 66) | 91. Vargamäel *magasid* juba *kõik* (Tamms. TÕ I 223) | 92. Suvel *oli* lugu muidugi teisiti (id. ib.) | 93a. Kunagi *ei nurisenud* *vanaema*, et ase kõva (Soar EP 8) | 93b. Nii *sündis* see alati (Soar EP 75) | 94. Keset tuba *rippus* parre küljes nõõri otsas tatninalamp (Soar EP 68) | 95. Kuu *mõlles* *vanamees* sel ööl lahtise akna ees (Kivikas Jnp. 132) | 96. nüüd *on* siis *asjad* korras (Kivikas Jnp. 296) | 97. Nende vahel *vilkus* *kuu* (Rumor SK 97) | 98. Voodis lina ja vaipade sasimal *lokitas* liikumatult *must kass* (Vallak O 17) | 99. veel nüüd *kuemas* selge vikerkaare *look* eemal pilvedes (Vallak NT 122) | 100. Selle kaupmees Kii-laspäaga *oli* *Mattias* tutvunud kevadel (Vallak H 112) | 101. Väljas *hakkas* *koer* haukuma (id. ib. 146) | 102. Nende tulemistega ja minemiste põnevail päevil *oli* *Tiit* veel *noor*

Raud KK 7) | 103. säält silmakurudest *kiirgas* laiali *kimp* peeni volte (Semper A² 30) | 104. Juba *oli vaist* juhtimise enda kätte võtnud (id. A 278) | 105. Suvistepühade päevil *oli Turja tuba* täis rannapoisse (Mälk ÖM³ 21) | 106. Otse meie ees *olid lautrid* paatidega (Mälk HS² 31) | 107. Iga piimamehe vankri ümber *on kogunenud rahvakäbarik* (Raag K 204) | 108. Ühel pühapäeva hommikul novembris *oli taevas pilves* (Ristikivi ÖMK 111) | 109. Aga mingipärast *kõbkle* Konradin meresõidu mõtte ees (Ristikivi PL 116) | 110. Siis *tõstab mees* kirjutuslaua taga pilgu paberitest (Talve ML 199) | 111. Väljas *kõrvetab päike* ja *vilavad parmud* (Mägi U 91) | 112. Kodus *istub poeg Lutt* läve kõrval rohul (Mägi K 159) | 113. Eeskotta *on kuulda naeru* ja *lõkerdamist* (Mägi U 152) | 114. siis *hakkavad jalad* all kepsu lööma (P. Krusten TUM 207) | 115. Nüüd *rühbib ema* õige rutakal sammul kivi juurde (P. Krusten LKK 90) | 116. Küüni tagant *kostab kuke vägev bass* (Kõvamees KVV 84) | 117. Püsti kivil *seisavad tüdrukud* teineteise kõrval (id. ib. 109).

Pakutud ainestik osutab, et adverbiaali järel on meie kirjakeeles XVIII s. algusest peale kuni tänapäevani võistlused mõlemad tüübid, olgu autoreiks siis sakslased, saksastatud eestlased või puhtestlased, olgu viimased kindlama, erksama või kehvema, tuimema keeletundega, oskagu nad soome keelt või mitte, olgu tekstid pärit ajast, kus autorite keelt korrigeeriti, normiti või mitte. Aga näiteid Subj.-Pred. kohta esineb ilmselt harvemini (40), neid tuleb hoolega hageda, kuna Pred.-Subj. puhul neid on ohrtrasti (117). Tähelepanav on, et suhteliselt sagedasti leiab esialgselt paigutatust nimelt säärasteil tüseda ja hella keele- ning stiilitundega kirjanikel nagu Masing ja Faehlmann. M. Raua puhul võiks küsimusse tulla teadlik tendents, Joh. Aaviku soovitusse mõju. Mõnel korral on järjekord Subj.-Pred. isegi ainuvõimalik, nõnda nõrgarõhulise adverbiaali *sest* järel (I¹: 1, 2), adverbiaali ja subjekti tihedama kontakti (I¹: 40) või predikaadi tugeva rõhutamise puhul lause lõpul (I¹: 13, 31, 37) ja vist ka predikaadi ligema seose korral järgnevate lauseliikmetega (I¹: 33, 34). Muudes I¹ näidetes on võimalikud mõlemad asetused, ülalnimetatud kontakti- ja rõhutamistarbeist sõltuvalt. Inversiooniga

näiteist (I²) on samuti mitmed laused, isegi suur osa, ümberpaigutusega ainuvõimalikud (1—11, 15, 17, 19, 25—36, 38, 40—44, 49, 50, 53, 54, 57, 60—62, 66, 67, 69—77, 79—86, 89, 92—96, 99, 100, 103—109, 112—114, 116, 117, eriti kindlasti aga 13 ja 48), kus öeldise tihe seos eelneva adverbiaaliga on päris ilmne, või jälle (21, 22, 37, 43—45), kus aluse järelasendit nõuab võimas sisuline rõhk lause lõpul. Tugevasti germaaniliselt mõjustatud Kreutzwaldil näikse esinevat eriti sageli inversioon, nõnda ka Janssenil, Kitzbergil, E. Petersonil ja ainuliselt vist koguni Juh. Liivil, Tuglasel, Oksal, Kivikal, Vallakul, Semperil ja Ristikivil.

Samasugune pealiikmete asetustüüpide kahepaiksus esineb ka meie kõnekeeles, rahvakeeles, vrd. I¹ ja II¹ „Vir.“ lhk. 294—297, nõnda ka meie ligemais sugukeeles, nii et meil siin pole tegu ei mingi keelekorra vastasusega ega ka germaani mõjuga. Viimasega võib seletada üksnes inversiooni ainumaksuvust teatud autoreil.

III. Adv.-SubjPronPers.-Pred.

1. Sest *nemmad seovad* rasked ja liianked Koormad (UT 1715, Mt. 23,4) | 2. Sest *nemmad es olle* targaks sanud nende leibade pärrast (Mk. 6,52) | 3. siis *ta panni* pool sea peat herne leme sisse (Luce N 30) | 4. Ja ommeti ka *nemmad tahtwad*, et Jummal neid peab hoidma (Holtz L 121) | 5. kurja nouga *meie seia ei tulle* (Holtz L 130) | 6. ommeti *ta istus* puhkama wahhel (Holtz L 199) | 7. siis *nemmad* kõik sedda õmmetige selgeste *mõistwad*, mis... (Masing MN IV 4) | 8. Ükskord *minna* tedda poisilt joobnud *näggin* (Mannteuffel WNE 17) | 9. Sõmalaul *nad ollid* nisama häbbematta (Mannt. WNE 5) | 10. Mõnne te-käija melest *ta wä-ga kitsas on* (Faehlm. „MKal.“ a. 1848) | 11. Se kord *ma ei kabhatsend* mitte juhtust (Faehlm. KK 41) | 12. ja ka Andrese mele järrele *ta wõis olla* (Faehlm. KK 46) | 13. seal *ta istub* laia toli peal (Faehlm. KK 48) | 14. Siis *meie ronisime* iga kord aia otsa üles (Kitzb. Külaj. V 79) | 15. Sää *nad kiikusivad*, sää *nad liikusivad* (Tuglas K 28) | 16. Ikka *nad tulevad* (id. ib. 30) | 17. Aga kõvasti *nad naeravad* (id. ib. 36) | 18. Nõnda *ta alguses mõlleski* teha (Tamms. TÕ I 23) | 19. Ja nõnda *ta* siis *jätkaski* kuuskede ja

mündide mahalaskmist (Tamms, TÕ V³ 103) | 20. Tihti *ta ajas* enda voodist välja (Vallak A 196) | 21. Enne muud *ta tungis* tagaukse kaudu sisse (Raud KK 41) | 22. Õhtul *ta oli* küll kavatsenud minna oma karjamaa metsakäärdu (Raud KK 20) | 23. Siis *nad songisid* kesale enestele väikese kaevandid (Raag K 154) | 24. Ja peale muu *ta oli näinud* vana Kriskat (Ristikivi VM 52) | 25. Aga mispärast *sa* minu ees sedasi *salat- sed?* (id, TR 90) | 26. Juba vara hommikul *ta käis* niidu serval (P. Krusten H 134) | 32. Poolunes *ta* siin *vaevleb* (Krusten TUM 8) | 28. Paaril korral *ta on tarvitanud* Toi Peetri värkstoas Toi Peetri ilmatu suure tinatiga pliiaatsit (Krusten LKK 80) | 29. Nüüd *ta enam ei naerata* (Mägi U 88) | 30. Juba *ta poetas* maa müümisest (Mägi U 151) | 31. Sellega *nad* aina *vihastasid* inimesi (id, ib.) | 32. Jutlustes *nad ei puudutanud* seda hella usutilgutit (Rumor Kr. 205).

II². Adv.-Pred.-SubjPronPers.

1. siis *bakkasin minna* ta habemesse kinni (1. Sam, 17,35) | 2. siis *tundis ta* temma riette haiso (1. Moos, 27,27) | 3. Ei enne *anna ta* mitte jaggo välja, kui jummal annab (Hup.² 178) | 4. Öesel *piddas temma* illo kõrtsis (Arv. J I 44) | 5. sest pävast astik *läkkitas temma* sedda last . . . kolutuppa (Arv. J I 6) | 6. Agga omma Wannematetele *räkis ta* omma luggu (Holtz L 122) | 7. Ommeti *wiivitas ta* (Holtz L 108) | 8. siis *mõistad sa* ka mo wend! (Masing MN IV 84) | 9. sellepärrast *kaebawad nemmad* selle ue põlwe ja temma rahwa peäle (Mas. MN III 149) | 10. Anne illuks *tabban ma* sedda kullutada (Mannt. A 59) | 11. sellepärrast *olleme meie* neist kasinaste kuulnud (Suve Jaan LL 3) | 12. Home *sadan minna* temmale kulleriga kirja (id, WS 20) | 13. siis *lähheb ta* pikka und uinuma (Faehlm. „MRKal.” a. 1848) | 14. Kalendri pärrast *tullin minna* sõnnukest ütlema (Faehlm. KK 50) | 15. siiski *jõuab ta* ulgakeste tööd tehhes wägga sure pessaunniko kokko kanda (Kreutzw. MM 1848, 112) | 16. Siiski *olivad nemad* vanast saadik oma leiva mehed (Kr. PS 3) | 17. siis *on ta* emikse saarnane (id, R² 100) | 18. Sure jooksoaga *tõttas ta* läbbi tuiso kuhja jure (Jannsen P 104) |

19. . . . ja nenda *olli ta* tännini. . . (id, S VII 5) | 20 ommeti *teab ta* ette ärra, et . . . (id. „PPst” 1857) | 21. Kõik suur sõaag otsa *ei kuule meie* ka sõnakest sest, et keegi Eestimaa kuskil waenlastega ühte nõusse heitnud (Hurt PISA 70) | 22. Meie päivil *on ta* omad aktid lõpetanud (Grenzst. PA 1) | 23. Siis *peab ta* jällegi mõned põlved kurvalt hauda saama (id, PA 1) | 24. Nagu üks ära-neelav voog *rühivad naad* nõnda edasi (Jakobson T 132) | 25. Täna *kuuled sa* omas armsas keeles esimest korda üht teatre näitusmängu! (Jakobson KIK 44) | 26. Mitte raha eest *ei ole ma* oma elu surmakimpu annud! (Jakobson L I 121) | 27. Muidugi teada, *ei kustuta sa* tuld (Pärn JA 35) | 28. Ükskord ometi *on ta* seda — vististi näinud (Liiv V² 20) | 29. Pea aga *läheb ta* laiemaks (Liiv KL 13) | 30. Sagedast *on nad* üle järve sõitjaid ja kalamehi ööks ehk kaheks wangi pannud (Liiv KL 13) | 31. Viimaks ometi *on ta* tööga valmis (Liiv V² 12) | 32. Kuid sel ajal *olin mina* ikka märgas mees (Kitzb. Külaj. IV 78) | 33. Siis *sain mina* seda loku lauda kõiges tema lihtsuses näha (Kitzb. K V 81) | 34. Ohates *pugeta ta* laba peale, mis ahju kõrvale oli tehtud (E. Peterson P I 16) | 35. Korraga *märkas ta*, et süda sees sandiks läheb (id, Kol. 12) | 36. Viltu *seisab ta*, aga ta ei lagune (Vilde KM 40) | 37. Korratumalt segamine *seisivad nad* oma õue-aedadega (Vilde MS 276) | 38. Maja ümbruses ja mõisaõue ulatuses *ei vaata ta* naljalt kunagi . . . (Vilde MP 10) | 39. Umbes tunde painel . . . *püüdis ta* kõigile . . . lahtist kätt näidata (Vilde MP 189) | 40 Siis *vaa- tab ta* uueste jälle oma ette (Mändm. IT 83) | 41. Ja nüüd *oli ta* ise väsinud (Tuglas K 26) | 42. Siis *laulis ta* kuningapogadest (Tuglas K 27) | 43. Aastate kestes *on ta* eesti keele niivõrd ära õppinud (Suits „Loom.” a. 1933, 448) | 44. Alguses *olnud ta* mõisakirjutajaks Kosel (id, ib.) | 45. Pimeduse hõlmas *sulasivad nad* üheks koguks kokku (Tuglas K 21) | 46. Sellest päevast peale *bakkas ta* jooma (Tuglas PU 28) | 47. Nii *olid nad* siin kodus (Tuglas S 131) | 48. nüüd *loitis ta* pika kõrendi otsas üle metsade (Kivikas Jnp. 7) | 49. Ehmatades *kar- gas ta* üles (Kivikas Jrp. 234) | 50. Siis *tõi ta* aiast jämeda kuuselati (Kivikas Jrp. 228) | 51. Küll *tundis ta* alles kehas unerammestust (Tamms. KP 3) | 46. ja nõnda *sõida-*

vad nad õõpimeduses metsa poole (id. TÕ I 113) | 52. Ja katseks *andis* ta perele heeringaid (id. KP 98) | 53. Tüki aega *vaatas ta õue* (Vallak H 146) | 54. Teenijapõlves *oli ta* küll olnud väga töökas ja virk (Raud KK 8) | 55. omas seltskonnas *oleks ta* enast tühjaks puistanud vedusate sõnadega (Semper A² 104) | 56. Sellega *murdsid nad* vaikimisjää endi vahemaalt (Rumor Kr. 31) | Süüdistuse esitamisele *vastas ta* kõverdava targutusega (id. ib. 42) | 57. Tänaval *saavad nad* kokku, nemad kolm (Talve ML 55) | 58. Vaiksel laupäeval *sõitis ta* oma saatjatega linnavärvast sisse (Ristikivi PL 131).

Ehkki isikuline asesõna, eriliselt veel selle lühem vorm, on väga tihedalt liituv verbiga, võib seegi kogu eesti kirjakeele kestvusel subjektina paikneda nii predikaadi ees kui ka taga, siingi siis vastavalt rahvakeele korrale, vrd. „Vir.” I² ja II², lhk. 295 ja 297. Nõrgarõhuline *sest* inversiooni ei luba (II¹: 1, 2). Adv. *küll* (II²: 51) siinses tähenduses eeldab kontakti verbiga, nii siis inversiooni. Asetus SubjPronPres.-Pred. näikse autoreil nagu Kreutzwald, Liiv, E. Peterson, Vilde ja isegi Kivikas puuduvat hoopis, mis tohiks küll viita germaanilisele mõjule. Ehtsama, genuiinsema eesti rahvakeelega enam kodenule igatahes tundub personaalse pronoomeni kandmine verbi järele võõrapäraselt või vähemalt linna- ja raamatukeeleliselt, olgugi et murded seda tunnevad. Ka stiililiselt väärtuselt see kirjakeeles tunnukse küsitav.

III¹. Obj.-SubjSubst.-Pred.

1. sedda *tähttundjad* ustawa wisiga waidlemata tõeks *tewad* (Masing MN I 77) | 2. Saba siis *kala ei karda*, kardab ainult silmust ja ritva (Tamms. TÕ I 416) | 3. Isegi kaht akent... ülemeelik *lillearmastaja oli lasknud* seestpoolt kasvada lilled metsikusse pahmasse (Vallak O 6) *vikatitõukhesid ja tga arbetumat koti endine peremees oli kuhjanud siia* (Vallak RV 112)

III². Obj.-Pred.-SubjSubst.

1. Ja kaksteistkümmend kiwwi *panni Josua* ülestikko kesk Jordani (Jos. 4,9) | 2. Sedda pealekirja nüüd *luggesid palju* Judarahwast (ib. Joh. 19,20) | 3. üht... lae-

wa... *ajasid laened* selle laido peäle (Mas. MN IV 40) | 4. seda ränka sõna Sull' *saago Jumal* heldest andeks andma (Kreutzw. VÕ 16) | 5. Keik asjad *teadis Jürri* (Jannsen S VI 69) | 6. Seda *peavad* teiste murrete rääkijad... lastele õpetama (Veske EKHÕ V) | 7. Esimest teed *kiidab* meie endine õpemeister hääks (Grenzst. PA 2) | 8. Tillukese tükikese *lõikas ema* meile (Kitzb. K V 81) | 9. Seda *tõendas Prillup* huupi (Vilde MP 145) | 10. Tänapäeva tähtsust *jälgis* ka Kristjan Roomet (Talve ML 163) | 11. Äikest *kuulutab* ainult tasanew *mürin* järve kohal (Mägi U 138).

IV¹. Obj.-SubstPronPers.-Pred.

1. Ühhed *walled ta toob*, teised *ta wiiv* (Hup.² 167) | 2. Kujusid *nemmad ei piddanud* (Masing PW 144) | 3. weepissarat *sa ei leia* (Faehlm. „TWKal.” a. 1842) | 4. sedda *sa isegi tead* (Faehlm. KK) | 5. Aga silmi *ta ei tõsta* (Vilde MP 144) | 6. Nime *ta nähtavasti ei mäletanud* nimetada (Raud KK 205) | 7. Esimese rüübu *ta võttis* ise (Raud KK 242) | 8. Suurema neist *ta oli valmistanud* topeltvooderdusega riisikotist (Rumor Kr. 165).

IV². Obj.-Pred.-SubjPronPers.

1. Ja need kangid *pead sa* Sittimi puust teggema (2. Moos. 30,4) | 2. Agga sedda *ei pea teie* mitte söma (5. Moos. 14,7) | 3. Sedda *räkis temma* (Joh. 11,11) | 4. tubbakast ja wina *moistwad nemmad* ka jua (Willm. E 85) | 5. Seddasinnast haigust *jätta sinna* ka arstide holeks (Luce S² 125) | 6. Üht asja *ei tohi meie* siin nimetamata jätta (Kreutzw. PS 6) | 7. Kesk-Tallinna keelt *soovisin mina* iga ühele õppida (Veske EKHÕ V) | 8. Aga enne kui piiskop suure mere pääle sai, *pidi ta* veel hulga aega... (Hurt P 120) | 9. Et Eesti keelest võimalikult täitsa aru saaksin..., *tudiirisin ma* 6 aastat Saksamaal (Veske EKHÕ V) | 10. Ja seda (raamatut) *luges ta* isearalise mõnuga (Martna K 109) | 11. nende lapselikka soovisid *pidi ta* nende sinistest silmadest lugema (Tuglas K 26) | 12. Tekstiparandused *peidab ta* kõige ebaolulisemaga (Suits) | 13. Risti *võin ma* sulle küll anda (Vallak MR 112).

Nagu näiteist näeme, on sihitise järel — mis arvuliselt on kirja- ja kõnekeeles võrdlemisi haruldane — olukord sama nagu määruse puhul: esinevad mõlemad järjekorrad, olgu siis aluseks personaalpronoomen või muu noomen. Ometi näikse viimase korral järjekord Subj.-Pred. esinevat eriti harva (III¹: 1—3). Siiski võib esialgne aetus sageli olla ainuvõimalik, kui näit. tugevasti rõhuline verb peab siirduma lause lõppu (III¹: 1), kui on vaja selgelt väljendada, et substantsiivi ei saa käsitleda objektiks, vaid subjektiiks (siis mitte Saba ei karda kala, III¹: 2, vrd. Muna õpetab kana ja Kana õpetab muna!) või sobimatu sideme vältimiseks objekti ja subjekti vahel (III²: 1, 8) või vajaduse tõttu sihitise ja öeldise vahelise kontakti toonitamiseks (III²: 5—7); personaalpronoomilise subjekti puhul on aga Subj.-Pred. lühikujulise, nõrgarõhulise asesõna (ma, ta, sa jne.) lause lõppu sattumast hoidumiseks (IV¹: 1, 3, 5). Siingi siis rajaneb kaksikesindus rahvakeelele, vt. „Vir.” III ja IV, lhk. 297—298.

J ä r g l a u s e s :

V¹. Kõrvallause-SubjSubst(Pron.)-Pred.

1. Agga mis seal kõhhas merre wee prukijatele kõige mõnusamaks arstimise abbiks tulleb, *se on se merre limma* (Masing MN III 269) | 2. Kui uks lahti tehti, *need lendasid* troppis tuppa (Mannt. WNE 4) | 3. agga kui tuul tallopoja põldude möda puhub, üks *kõrs* teist kinni *ei sa* (Faehlm. TJ 54) | 4. Sel viisil oleme nüüd näinud, kuidas igal korral kus Eestirahva ihulik priius laiemaks läks, ka tema üleüldine *vaimuharimine* suuremaks *tõusis* (Jakobson KIK 43) | 5. Kui vesi ära veab, siis juba *heinabaud väbeneb* (Oks TI 53) | 6. Soojendades selga, pingil istuja *Peetrus tuksatab* päaga unevirves (Tassa H 101) | 7. Kuuldes perenaise häält, *sulane pöördus* ümber (Tamms. TÕ V³ 286) | 8. Nüüd kuue aasta möödudes *Juhan sammus* enamasti igal pühapäeval aleviveerse apteegi poole (Vallak „Loom.” a. 1929, 265) | Linnale lähenedes *rongi juht hakkas* äratama uniseid tukkujaid (Vallak „Loom.” a. 1928, 486) | 10. nii ilusat tüdrukut nähes *libameel ja silmahimu hämmeldasid* kerglase laadapoi mõistuse (Vallak O 148).

V². Kõrvallause-Pred.-SubjSubst(Pron.).

1. Et se ma jo lähemale sojema ma pole heidab, *tabhab sui* seal pissut warratsem olla kui meil (Masing MN III 28) | 2. Kui üks ja teine... mõrsjale siidi rätiko kihluks viis, *kestis* sesugune uhke *peio-kingitus* kauem kui ühepõlve elo otsani (Kr. PS 4) | 3. Et sõda üliväga verine... , *on iga lugija* isegi näinud (Hurt P 68) | 4. Kui keegi talvel õige pakaseks läheb, *raputab* vangistatud *Peipsi* oma ahelaid (Liiv KL 13) | 5. Kui ilma loodi, *laulsid laotused* koorilaulu (Liiv KT VII 83) | 6. Südilt ja üksteise käest kinni hoides *alustavad Jaak ja Rein* teekonda (Liiv KL 15) | 7. Seda kuuldes *võttis* Lible *vibatuju* õieti hoogu (Luts Kev. I 115) | 8. Et aga soojaks kardetakse minevat, *peab vana naise* musta kuue selga ajama (Oks N 24) | 9. Kui inglitega kaasas, hinged maha jätnud olid korjused, *asusid* surnute kallale *kurvadid* (Tassa H 21, nõnda tal harilikult!) | 10. Koopa suud varjates *istus* selle ette maha *bunt* (Tassa H 48) | 11. Kui suuline-ümar-daja läksid looma otsima, *oli* viduslik *pime* (Oks TI 51) | 12. Ja kui ta silmad viimaks kuivaks... olivad jäänud, *vaikisivad* kõik *küsimused* (Tamms. PL 37) | 13. Sulaste jututu kuulates eelsõitvalt reelt, *tabaks* Oru *peremees* üleaease sulasele peaaegu öelda (Tamms. TÕ I 113) | 14. Niipea kui matuselised olid läinud, *koondus* lastel... *buvi* hingetuisule (id. ib. 327) | 15. Kui asi kõigil üsna selgeks oli tehtud, *saatis Andres* eide järele (id. ib. 215) | 16. kohendades end küünarnukkide abil kõrgemale, ... *vaatasid* ta *silmad* abitult, ... (Rumor KSN 73) | 17. vaiksete ja helgete juuni-ilmade saabudes *eelistasid* kõik... meretee asemel õhuteed (Rumor SK 141) | 18. Kui juba külmasüda löödi küünlakuus lõhki, *oli post* toonud Peetrile... mõned kirjad (Vallak NT 80) | 19. ühest valgmast lahkudes *mur-dus* laeva *tüür* (Vallak A 172) | 20. kui Reos oli parajasti mõned sammud majast eemal, *avanesid* need põlevad *küdisilmad* (id. M 48).

VI¹. Kõrvallause-SubjPronPers.-Pred.

1. Said need kurjateggijad kõrtso ette, *ma läksin* neid vaatma (Mannt. WNE 52) | 2. kui kõikide nõuo ja sowimise järrele ak-

kaksmesse kalendrit teggema, *ta* aina seddasamma wisi wälja *kostaks* (Faehlm. Kal. K. 53) | 3. Kord purjus olles *ta tegi* kirmasel endast päänumbri (Vallak NT 83) | 4. Ema nägemata lõunauinaku ajal *ta* aidast wälja *lipsas* (Kivikas T 256) | 5. Puukaelaga nahkpudelist parajat püssirohu hunnikut tempides *ta kuulis* (Raud KK 18) | 6. Hoolimata wigastest jalgadest *ta komberdas* kiiresti trepiastmeile (Rumor Kr. 131) | 7. Tulnud alla, *ta teeb* asja küll kööki (Krusten T 43).

VI². Kõrvallause-Pred.-SubjPronPers.

1. Kui nüüd üllemad preestrid ja teenrid tedda näggid, *kissendasid nemmad* ja ütlesid (Joh. 19,6) | 2. Kui nüüd Pilatus sedda sanna kulis, *kartis temma* weel ennam (ib. 19,8) | 3. Ja kui *ta* senna küllasse sai, *näggi ta* Kadrit (Holtz L 120) | 4. Kui... naabrid... sõnnumid said, *tullid nad*... kokko (Kreutzw. WK 57) | 5. Oma Eesti keele tundma õppimiseks *käisin ma* kolm suwe kihelkonnast kihelkonda (Veske EKHÕ V) | 6. Aja järele arvata, *on nad* ju üle poole järve (Liiv KL 15) | 7. Siis üksikult kõiki kätt pidi teretades *ütles ta*... Kui *ta* nõnda kõik läbi oli käppanud, *ütles ta*... (E. Peterson P II 27) | 8. Silmi pilukile pigistades *vabtis ta* värisevate lehtede poole (Tuglas K 28) | 9. ... pisaraid pühkides *sidus ta* haavad kinni (Tuglas RV 61) | 10. Siis tõi *ta* aiast jämeda kuuselati ja seda poomiks tarvitades *hakkas ta* vankrit üles upitama (Kivikas Jrp. 228) | 11. Minnes piki poriseks kippuvat laia tänavat Heinaturu ja Kadrivärava poole *vaatas ta* ükskõikselt... linna ja inimesi (Ristikivi ÖMK 112) | 12. Kuigi Enno Parmask on laisk tõusma, *seisab ta* pühapäeva hommikul juba õige varakult oma korteri köögis (Talve ML 94) | 13. Vara hommikul esimese aovalge teginedes *asusid nad* teele (Rumor SK 166) | 14. oma sigadele süüa viies *ajas ta* sõnakese juttu pikapalgemeestega (Krusten LKK 9).

Nagu esitatud lausenäiteist ilmneb, kalduub subjekti ja predikaadi asendiline suhe järglauses, s. o. kõrvallause kannul õige tunduvalt inversiooni kasuks: täiesti valdav on siin paigutus Pred.-Subj., näiteid selleks võib mis kirjanikult tahes hõlpsasti leida ja lisada.

Kõrvallause oma verbi tõttu ju loomulikult seostub veelgi tihedamalt predikaadiga kui adverb või objekt, enamikus antud näiteist (V²: 1—4, 6—19) oleks küsitav alust pealause hakku kanda, kuidagi see ehk sobiks lauseis 5, 20 ja 21, kui soovitakse predikaatverbi esile tõsta. Vähestest leitud lauseist, kus asetuse Subj.-Pred. tõesti esineb, on kolm P. Vallaku omad, kel üldse on märgata kalduvust muilgi puhkudel seda järjekorda tarvitada, kas stiilivõttena (nagu ka Tassa näites) või J. Aaviku omaaegse soovitusel mõjul. Harilikum on neid lauseid alustada verbiga. Tammsaare tsitaadis (V¹: 7) tohiks küsimusse tulla samalt poolt mõjutatud korrektori käsi. Näiteis V¹: 3, 4, 5 tingib seda rõhutatud verb lause lõpus, V¹: 1 ja 2 aga tunnuna rõhutatud pronoomenid *see* ja *need*. J. Oksa lauses (V¹: 5) võiks arvesse tulla subjektil kontakti tarve eelnevate adverbiga.

On aga aluseks isikuline asesõna ja liiatigi siis, kui see lühike, on esialgne asetuse päris harilik, nagu ka vastupidine.

Varemalt oleme näidanud, et ka murretes on sama laadi kahepaikne esindus, ainult selle vahega, et subjekti eelasendit kohtame seal sagedamini ja et lühikesest personaalpronoomenist subjekti järelasend näikse hoopis puuduvat (vt. „Vir.“ V ja VI, lhk. 298—299). Selle väga harilik tarvituse kirjakeeles järelikult peab olema seletatav võõrkeele, saksa keele mõjuga.

VII¹. Otsene kõne-Subj(PronPers.)-Pred.

1. „Ma näen, teil on tublisti käsnatanud käed,” *ta ütles* (Rumor Kr. 271).

VII². Otsene kõne-Pred.-Subj(PronPers.).

1. Keda sa naerad? *küssis messilanne* (Holtz L 7) | 2. Oh Jummal! *ütles se* (ib. 9) | 3. Jah! *ütlesid matjad* (Masing MN I 27) | 4. Mis se olli? *hüüsid laewamehed* kokkund (Suve Jaan LL 49) | 5. „Meie oleme kadunud, Jaak!” *hüüab Rein* (Liiv KL 16) | „Lühter on lühter”, *mõtleb Rein* (Liiv KL 17) | 7. „Kui kartul juba oli...” *ütles vanaisa* (Kitzb. K V 80) | 8. „Isa, keda sa laimad siin?” *ütles ta* püstis silmadega isa otsa vaadates (Kivi VV 64) | 9. „Ärge pange pahaks, emand,” *algas ta* selle tüma, õlise

häälega (Vilde RT 64) | 10. „Sa ka Ojale?” *tegi Priidu* teadmataks (Kivi V 61) | 11. „Õnnetus iseenesest ei tule, kui inimene ise süüdlane pole,” *bakkas eit* targutama (Tamms. VN² 37) | 12. „Nooh, kuis tema nüüd muidu,” *vastas teine* (Luts Kev. I 114) | 13. Kosja ikka, kosja — *kostis Tiit* (Raud KK 35) | 14. Proosit! — *ütles Vidrik* nõnda (Raud KK 243) | 15. „Mina,” *vastas Villu* (Tamms. KP 6) | 16. „Seda kaupa ei olnud,” *vaidles Andres* vastu (id. TÕ I 218) | 17. „Nii räägid sa nüüd,” *ütles Konradin* (Ristikivi PL 199) | 18. „Jooksis teine mulle silmle,” *kurdab Marta* (P. Krusten LKK 44) | 19. Ühinen eelkõnelejatega *vastab Paul Kari* (Talve ML 134) | 20. „Küll jätkub, peremees,” *kinnitab sepp* kähku (Mägi U 102) | 21. „Lähme magama,” *ütleb Ruudu* äkki (Kõvamees KVV 152) | 22. „Me lähme kohe tagasi, sööme ainult!” *rutustab Sass* (ib. 309) | 23. „Ega ometi tänane saak?” *päris ta* (Rumor Kr. 95) | 24. „Mis siin pikalt vahtida!” *hüüatas* labidameeste *kümnik* (id. ib. 96) | „Maailm on roojane,” *ütles ta* (ib. 156).

Vastandina kõigele eelmisele osutub, et otsese kõne, referaadi järel on eesti vanemas ja uuemas kirjakeeles subjekti ja predikaadi inversioon ilmseti valdav. Ainult siis, kui aluseks on lühike personaalpronoomen, võib esineda esialgset järjekorda, nagu K. Rumori ainsast (?) lausest nähtub. See kord paistab vastavat ka murrete omale (vt. „Vir.” VII ja VIII, lhk. 299). Soome keeles ja nähtavasti ka teistes läänemere-soome keeltes on siin võimalik tarvitada kumbagi järjekorda (vt. Kettunen, Über die Wortf. im Finn. u. Urfinn. 26—29).

Küsilause:

VIII¹. Küsisõna-Subj.-Pred.

1. Keddaks mind... *Rahwas* *ütleb* ollewa (U. Test. 1715, Mt. 16,13) | 2. Eks *need olle* teile pool Jordani se tee tagga päwa waundusse pool? (5. Moos. 11,30) | 3. mis nüüd talwe aial linno aedas sulle *teggemist on?* (Helle 391) | 4. mil ajal *se on?* (id. 402) | agga mis sinno *südda* *ütleb?* (Holtz L 23) | 5. Eks *teie leia* sedda igga pääw töö ollewad ja tõeks tullevad? Kas *need* liguta-

mata teie toas, otse teie silma illuks asas *seiswad?* (Masing O 7) | 6. Mis *teie* siis *teggite?* (Mas. MN III 250) | 7. kuidas *se* nüüd tuld *wõiks* näidata? (Mas. MN III 249) | 8. Mis *se olli?* (Suve Jaan LL 51) | 9. Mis siis temma sündimise *aasta olli...*? (Faehlm. „MRKT” a. 1848) | 10. Kas *luggu* tõeste nõnda *sündinud* (Kreutzw. S I 4) | 11. mis *sina* Kalevipoea tööst *oskad?* (Kr. PS 6) | 12. kas *nemmad* sähhardust warreskarwa talwet palju *on näinud?* (Jannsen EP a. 1864, nr. 3) | 13. Aga kas rahu *tööd ja toimetused* ühtmeelt *ei tarvita?* (Hurt PISA 71) | 14. Mis see isevärki tume *kobin on*, mis *kostab...*? (Liiv V 14) | 15. Küsida, kes *ta on?* (Vilde MP 23) | 16. Kas *see Mari* teil *elab?* (id. ib. 25) | 18. Kust *see* siis *tuleb?* (id. ib. 28) | 19. Kas *tüdruk* *jäänud* küla-peale luuslanki lööma? (Raud KK 31) | 20. Mis *ma* tüdrukuga *teen...*? (id. ib. 35) | Miks *te* siis nõnda *teete?* (id. ib. 46) | 21. Kuidas siis *vanad* ka *elavad?* (Ristikivi ÕMK 9) | 22. Mis siis *ema* *teeb* (id. ib.) | 23. Kas *te* lauakiriku *lābete* (id. ib. 11) | 24. Mis *sa* siis *tabaksid?* (id. ib. 12) | 25. Kuidas *Volmer* Liide taolisele ligi *sai?* (Mägi U 15) | 26. Kuidas poissmehe *elu mekib?* (id. ib. 15) | 27. Kust *sina* *tead* seda viimsetpäeva? (id. ib. 18) | 28. Miks *tööd ei ole* siin kannustikus (id. ib. 21) | 29. Kas *sa* Liidet laadal *oled* näinud? (id. ib. 30) | 30. Millal *sa*, Roosi, Jassiga pulmad *teed?* (id. ib. 94) | 31. Millal tuli pööre, kuidas *see* *algas?* (Kõvamees K 21).

VIII². Küsisõna-Pred.-Subj.

1. Mil ajal *piddame meye* sysz Söma? (Müller 321) | 2. Me *on se* Ristminne? (Stahl HH I 22) | 3. Millal *olleme* meie sind näinud haige ollewad? (Mt. 25,38) | 4. Millal *saab* ükskord ka meie maale seesugune õnnelik *asi* osaks...? Kas *ei ole* meile *Jumal* see läbi avalikko märko annud...? (Kreutzw. MM a. 1848—9, 112) | 5. Ja kuidaviisi *tallitasivad* ja *toimetasivad* meie *esivanemad* oma tööd isamaa teenistuses? (Hurt PISA 70) | 6. Mis *jõuab* ta sellest välja teha (Grenzst. PA 1) | 7. Mis on minu *rõõm*, mis *on* minu *lõbu?* (E. Peterson P I 17) | 8. Kas *ei jää* lapsed haigeks? (Oks TI 21) | 9. mis *puutub* *see* siis temasse (Vilde MP 26) | 10. millal *mõtleb* ta sõnnikut ve-

dada? (Tammis. TÕ I 57) / 11. Kas ei juhtu mõni tuttav teada olema...? (Raud KK 41) / 12. Miks viisid sa rohkem üles tuppa kui sa jõudsid ära süüa? (Ristikivi ÕMK 38) / 13. Millal tuli pööre, kuidas see algas? (Kõvamees K 21).

Küsisõnaga algavais küsilauseis on siis eesti kirjakeeles, nii vanemas kui uuemas, pealiikmete järjestus vaba, kuid arvuliselt küllap märgatava kaldumisega otsese, Subj.-Pred., kasuks. Otsustamas on siin muidugi sisu, s.o. kontakti tihedus kas alusega või öeldisega. Subjektiga see side on ilmne näiteis VIII¹: 1, 2, 4, 5, 10, 12, 15, 17, 18, 19, 21—24, 28, 30, 31, eriti veel kui teiselt poolt seda toetab predikaadi tugev esiletõst küsilause lõpus (21, 24). Seose vajadust predikaadiga näeme aga näidetes VIII²: 4, 5—7, 12, 13, vist ka 9. Muudel juhtudel ei tungi kontakti vajadus nii ilmselt esile.

Kõike ülalesitatut nüüd kokku võttes võime siis väita, et nagu eesti rahvakeeleski nii on ka eesti kirjakeeles valitsenud alati vabadus tarvitada pealause direktset (Subj.-Pred.) või indirektset (Pred.-Subj.) lause pealiikmete järjekorda ka siis, kui neile eelneb laiend, kõrvallause, otsene kõne või küsisõna, olenevalt nimelt lause psühholoogilistest tingimustest, kontaktitarbeist, pealiikmete rõhuasendeist lauses ja ka teatud stiliseerimisvajadustest (näit. A. Tassal eriliselt). Kui teatud autoreil ja koguni teatud ajajärgul (XIX s. lõpul ja XX s. algul), on märgata inversiooni ülekaalu või isegi tungi selle üldinamiseks, on see seletatav saksa keele nivelleeriva mõjuga. Iseäranis tugev see on referaadi järel. Kõnesolev pealiikmete vaba paigutus on eesti ja üldse läänemere-soome keeltele ürgomane (nagu seda on osutanud ka L. Kettunen omas ülal mainitud teoses). Ses küsimuses paiknevad eesti keel ja meie

ligemad sõsarkeeled kahe äärmuse vahel: ühelt poolt prantsuse, itaalia, hispaania, inglise, armeenia ja muinaspärsia keel oma peaaegu või täieliku otsese sõnadejärjekorraga, teiselt poolt aga hollandi ja saksa (objekti, referaadi ja küsisõna järel ka ungari) keel oma üldkehtiva kohavahetusega.

A. Saareste

Sur l'ordre du sujet et du prédicat dans la proposition commençant par un complément, une phrase ou un mot d'interrogation dans la langue littéraire estonienne.

Des exemples tirés des textes littéraires estoniens et présentés ci-dessus, il s'ensuit que:

1. *Le sujet et le prédicat en général se placent "librement": S — P et P — S, en conformité avec l'usage des dialectes*
2. *Des ordres Compl. (indirect ou direct) — S — P et C — P — S, le dernier, l'inversion, a la tendance d'être plus fréquent, au contraire de l'usage de la langue parlée populaire, ce qui semble s'expliquer par l'influence de la langue allemande*
3. *L'usage est, peu s'en faut, le même, lorsque le sujet est un pronom personnel, en évitant toutefois de terminer la phrase par les formes faibles (m a, s a, t a etc.)*
4. *Dans la proposition précédée d'une prop. subordonnée, l'ordre direct, S — P, est beaucoup moins fréquent que dans les parlars*
5. *Après le discours direct l'ordre S — P est sensiblement encore moins usuel que dans les parlars*
6. *Les conditions psychologiques ou formelles de l'un ou de l'autre de ces ordres sont essentiellement les mêmes que dans l'usage des dialectes (v. in "Virittäjä", Helsinki 1960, pp. 293—301).*

